

213.403

VISEGRÁD HAJDAN ÉS MOST.

VISEGRÁD

HAJDAN ÉS MOST.

V I S E G R Á D

HAJDAN ÉS MOST.

EGYKORI KIRÁLYI VÁR ÉS SZÉKVÁROS

TÖRTÉNETE S LEIRÁSA

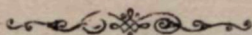
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A VÁRROMOK

MEGÓVÁSÁRA.

IRTA

VIKTORIN JÓSEF.

PEST, 1872.

BICKEL GUSZTÁV BIZOMÁNYA.

213403

Nyomatott Budán Bagó Mártonnál.

T a r t a l o m.

	Oldal.
Bevezetés	1
A visegrádi várnak s városnak fölépítése	3
Visegrád aranykorszaka	14
Visegrád fényének letűnése, s a vár és a város pusztulása	37
Uj idő	43
Figyelmeztetésül	60

F ü g g e l é k.

I. Zács Klára. Arany Jánostól	69
II. Emlékirat b. Eötvös Józsefhez	73
III. Második emlékirat b. Eötvös Józsefhez	75
IV. Levél Türr Istvánhoz	81

Inspice natales Visegradi, et funera ; dices :
Destruxisse homines, sed posuisse Deos.

Samuel Timon.

Cuncta trahit secum, vertitque volubile tempus,
Et nullum est, quod non tempori cedat opus.
Ipsa etiam veniens consumit saxa vetustas,
Et redit in nihilum, quod fuit ante nihil.

Bevezetés.

A homályos őskorban épült számos várak közül, melyeknek romjai Magyarország különböző hegyes vidékein, főleg pedig a felső magyarországi Kárpátokban láthatók, egyik sem dicsekedhetik annyi történelmi fontosságú eseménnyel, mint a Duna jobb partján Pest vármegyében festői vidéken egy magas sziklán trónoló hajdan oly híres királyi vár **V i s e g r á d**.

Miután a jelenleg szerény, de mind a mellett érdekes koronai birtok Visegrád hasonnevű királyi vár romjaival az ország fővárosának közelében fekszik; miután a bel- és külföldi utazók száma, kik ezen a természetnek csaknem minden varázsszépségével elhalmozott regényes vidéket fölkeresik, napról napra növekszik; miután a fővárosi közönség gyakoribb kirándulásokat tesz e helyre, mely kirándulások részint a Nagy-Maroson átvezető gőzvonatok, részint a pest-esztergomi helyigőzősők által igen megkönnyítetnek; miután végre ezen előbb oly annyira elhanyagolt romoknak kiásatása - és megóvására legujabb időben a kormány részéről erélyes intézkedések tétettek, és az érdekeltség is mind az iránt, mi Visegrádra vonatkozik, folyvást élénkebb s általánosabb kezd lenni:

azért e helynek új történeti leírását a régészet barátai valószínűleg annál szívesebben veendik, minthogy a Häufler által néhány évtized előtt kiadott „Visegrádi Album“ nemcsak hogy a jelen viszonyoknak nem felel meg, de már többé nem is kapható.

Igaz, hogy már 1858-ban én is közöltem „Concordia“ című évkönyvemben Visegrádnak történelmi helyrajzát; azonban eltekintve attól, hogy ezen értekezésem nem önálló, hanem csupán egy tartalmas szépirodalmi könyvben jelent meg, s e könyv is rég elfogyott már: akkori dolgozatom egy egészen más olvasókörnek volt szánva, s nem bir semmi vonatkozással arra, a mit jelen leírásommal elérni akarok.

E kis munkám feladata: hogy az ide érkező utazóknak a romok fölkeresésére nézve biztos kalauzul s egyszersmind kellemes emlékkönyvül szolgáljon. Hogy pedig e célunknak lehető legjobban megfelelhessünk, mindenek előtt a történelmi munkák után ismertetni fogjuk a vár és a város keletkezését, fénykorát, fénykorának hanyatlását s annak teljes letűntét; azután áttérünk az új időre, mely különösen a váromoknak megóvását, s a várnak részbeni megújítását tette feladatává; végre a miket az új időre vonatkozólag mondottunk, a függelékben némely eredeti irományok közlése által erősítendő meg.

Legyen e könyvecskének oly kívánatos eredménye, mint a minő tiszta s jó vala a szándék, melynek létrejöttét köszöni.

A visegrádi várnak s városnak fölépítése.

— — Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti: si non, his utere mecum.

Horatius Flaccus.

A második század kezdetén, Traján császár idejében, a győztes római hadseregek mélyen behatoltak a dunai tartományokba. Itt új városokat alapítottak, az Al-Duna mentében ennek jobb partján számos a folyónak átjárását védő helyiségeket, őrtornyokat s hatalmas erődeket építettek. Azon időben ott is, hol jelenleg Ó-Buda fekszik, és valamivel felebb a Szent Endre irányában eső síkságon jelentékeny római gyarmat települt le és *Aquincum* városát alapította.

Történelmi valószínűség után ítélve, ezen kornak köszöni eredetét a visegrádi várnak alsó része, mely folyam- vagy vizivárnak is neveztetett, s mintegy három órányi távolságra esett Aquincumtól. A visegrádi vár építéséről szólván, külön kell tárgyalnunk a szikla alatt és a szikla tetején emelkedő részt. Mig alant római téglák, emlékkövek, érmek s urnák ásattak ki; mig az alsó erődnek egész fekvése, berendezése és felosztása egy szakavatott építőnek félreismerhetlen nyomait tünteti föl: addig a felső várban mind ezekből semmi sem található. Ámbár tehát semmiféle írásbeli bizonyíték nem mutatható föl,

melynek alapján az alsó visegrádi vár építési idejét meglehetne határozni: az időközelményekből, valamint a talált régiségekből mégis következtethetünk annyit, hogy az a második század folytán — tehát Traján, vagy legkésőbbben utódai, ugymint Adorján, a jámbor Antoninus, és Marcus-Aurelius a philosophus uralkodása alatt ment végbe.

De midőn idővel az akkori katona-uralom (Praetorianusok) által sok méltatlan egyén emeltetett a római trónra; midőn az erkölcsileg süllyedt római nép csak kenyér és színjáték után (panem et circenses) sóvárgott; midőn a győzhetetlenség nimbusa a római hadseregtől mindinkább tűnedezni kezdett: akkor fölkerekedtek a szomszéd barbar népek, egykori meghódítóit lassanként visszanyomták, s maguk számára új hazát alapítanak.

Változó szerencsével folyt ezután a dunai tartományokban a harmadik század lefolyása alatt a harcz a rómaiak és az itt letelepült góthok között; míg végre a két pannóniai származású császárnak, Aurelián és Probusnak 270—280 körül sikerült a birodalom határát ismét a Dunáig terjeszteni s ujlag megerősíteni.

Azonban a római uralom napjai a dunai tartományokban már megvalának számlálva. A negyedik században szerepel ama korszak, mely a történelem lapjain „Népvándorlás“ cím alatt ismeretes, s mely a rómaiakat e helyről mindenkorra elsöpörte.

Először jöttek 376-ik körül a hunok, kik legyőzván a keleti és nyugoti góthokat, a Duna és Tisza között elterülő síkságon tág birodalmat alapítanak. Erre a nyugoti góthok, kik ismét összeszedték magu-

kat, később még más hatalmas pogány germán csapatok is, minők valának a vandalogok, burgundok, svévek és mások, a római birodalomba nyomultak. Végre Attila, hunkirály, elhagyá fél milliót meghaladó durva harczosaival együtt a Tisza mellett felütötte székhelyét, megadván a nyugoti római birodalomnak a Katalauni síkságon 451-ben történt népcsatában az utolsó halálos döfést. Attila visszatért ugyan Pannoniába; a következő évben azonban még egyszer megtámadta a római birodalmat, elfoglalván és feldulván számos városokat: Aquileját, Páduát, Veronát, Páviát, Milanót s másokat; elpusztitá egész Felső Olaszországot, s már Rómához közelgett: azonban Leo pápa, ki a rémületes ellenség elé ünnepélyes körmenettel ment, Attilát, mint mondják, engesztelő szónoklatával visszavonulásra birta. A nagy hunkirálynak 453-ban hirtelen történt kimultával romba dőlt birodalma; más népek foglalták el a hunok lakhelyeit, maradékaik pedig Dél-Oroszország pusztaságain szóródtak szét, a honnan 120 évvel az előtt jöttek ki.

E kis eltérés után forduljunk ismét tárgyunkhoz: a vişegrádi felső vár és város fölépítésének történetéhez.

Történetileg bebizonyított tény, hogy a Kárpátok hegysége különféle szláv törzsek őshazája volt. Miután tehát a keleti góth birodalom, mely az egykori Al-Duna melléki római tartományokat is magában foglalá, a hatodik század közepe táján romba dőlt; miután a longobárdok, ama tartományok örökösei, Pannóniát 565-ik körül a szövetséges avaroknak átengedték; és miután a hetedik század közepe felé az avarok birodalma is igen elgyengült, s maguk az avarok, legalább

a közép dunai vidékről kiszorítottak: beállott azon időpont, midőn a kárpáti szlávok részben elhagyván eredeti lakhelyüket, s a Dunán átkelvén, ennek jobb partján — természetesen nem minden küzdelem nélkül az avarok maradékaival szemben — új hazát alapítottak maguknak. Így történt, hogy amaz hajdan a rómaiaktól fölépített, később azonban más nemzetek birtokába jutott erőd, melyet mint a visegrádi vár alsó részét már ismerünk, szláv kezekbe jutott.

A szlávok, habár általában véve békeszerető s inkább földműveléssel, mint harczikalandozásokkal foglalkozó nemzet, nem mulasztották el a harczias rómaiak által remekül épített erődöt egy másik vár fölépítése által nagyobbítani s kiegészíteni. Ez pedig úgy történt, hogy az 1150 láb magas sziklacsúcon a felső új várat helyezték el, és azt az alsó régi vár résszel egy a czélnek megfelelő s több kis toronnyal ellátott kőfal által összeköttetésbe hozták. Vajjon az alsó erőd régenten valamely név alatt (talán Carpis?) ismeretes volt e, nem lehet határozottan kitudni; annyi azonban bizonyos, hogy a szlávok most az általok fölépített felső részt a már régóta fenálló alsó várral ellentétben saját nyelvükön *Vyšegradnak*, az az *felsőbb várnak* nevezték.

Régibb hazai történetíróink is általában úgy vélekednek, hogy Visegrád vára szláv eredetű. Bel Mátyás határozottan így nyilatkozik: „Ad Slavos, gentem olim validissimam, arcis (Visegrad) substructionem referre oportet.“ *) Az újabb magyar írók közül pedig Fényes földrajzi szótárában e tárgyról

*) Not. Hung. nov. Tom. III. pag. 471.

következőképen szól: „Hogy itt már a magyarok kijövételekor vár állott, az bizonyos, s hogy építői tótok lehettek, neve is bizonyítja, mivel Visegrád annyit tesz, mint Magasvár, s a régi oklevelekben *Altum castrum* név alatt fordul elő.“ *)

A történelem útmutatása nyomán tehát a felső visegrádi várnak építését a legnagyobb valószínűséggel a hetedik század közepére tehetjük, s legjobb lelkiismerettel az akkor itt lakó szláv népeknek tulajdoníthatjuk.

De nemcsak a vár, hanem a dunaparton fekvő város is akkor keletkezett. Erről kezeskedik azon körülmény, hogy az ezernyi nehézséggel járó várépítési munkálatok a magas sziklán nagy számú munkásokat vettek igénybe. Már magában a vár körül elnyúló sziklába vésett mély árok is óriási munkának tekintendő, kivált ha meggondoljuk, hogy még akkor a lőpor, melynek segélyével ma nap a sziklákat repesztjük, nem létezett, s így a nagy árok csak lassanként ásathatott ki. Egyébiránt ha a felső vár tervezete általában, különösen pedig a szikla szögletek fölhasználása sok tekintetben idomtalannak mondható is, s ügyetlen építésről tanuskodik: e tervezet mindazonáltal fölötte eredeti és sok évi terhes munkára hagy következtetni.

Ehhez járult a szlávok jelleme, a kik, minthogy hegyes vidékekről származtak s ilyeneken örömet telepedtek le, itt ily kedvező körülmények mellett, a

*) A régi német történészeknél *Blendenburg*, *Blindenburg* és *Plintenburg* nevek alatt is ismeretes, melynevek eredete s jelentése alig magyarázható meg.

vár alatt és a hatalmas Duna partján, azonnal egy új gyarmatot alapítának.

Ezen Duna jobb partján egész a Dráva folyóig letelepült szlávok, úgy látszik, 200 éven felül éltek csendesen saját fejedelmeik alatt; de a kilenczedik század vége felé, nevezetesen 890—900 között az egész Duna és Tisza vidék hatalmas változáson ment keresztül.

Ugyanis a Volgát átlépve, Déli-Oroszország pusztaságain keresztül, hatalmas, harcias ázsiai csapatok (keleti raj) törtek elő, a kik magukat magyaroknak nevezvén s mint a hunok ivadéakai lépven föl, a tartományokra mint Attila örökségére tartottak igényt, s azokat néhány év lefolyása alatt Árpád vezérek élén hatalmukba is kerítették. Az itt lakó népek, főleg a szlávok, az alföldi nagy síkságokról kiszorítottak, s így előbbi lakhelyeikre, a Kárpátok közé voltak kénytelenek visszavonulni. Ekkor jutott Visegrád is a magyarok birtokába.

Ugy látszik azonban, hogy a vár, daczára a Duna melletti szép fekvésének, még semmi különös szerepet nem játszott. Legalább erre nézve az ezen időből való ritka történelmi okmányokban semmi említést sem találunk. Csupán egy okmány létezik sz. István Magyarország első királyának idejéből, mely a király által 1009-től keltezett s a veszprémi sz. Mihályról nevezett templom számára adományozott javakról szólván, Visegrád városáról (civitas) is említést tesz, *) mely város a vár alatt a dunapart men-

*) *G. Fejér. Cod. dipl. Hung. Tom. I. pag. 289.*

tében terjedett ki, s valószínűleg kedvező fekvése miatt már akkor számos külföldinek, tehát a magyarok és szlávok mellett németeknek is szolgált lakhelyül.

1056-ik körül I. Endre király a görög szertartású Vazul-szerzetesek részére és sz. András tiszteletére Visegrádon vagy annak közelében kolostort alapított, melyet azonban 1221-ik után latin szertartású szerzetesek foglalták el; ugyan ezen kolostor 1253—1257-ik között IV. Béla alatt a benczés szerzeteseknek, II. Ulászló alatt pedig a pálosoknak adatott át. *)

Nagyobb jelentőségre vergődött Visegrád Salamon volt királynak egy évi itteni fogsága által.

S a l a m o n, Endre fia, Béla nagybátyjának Dömösön történt gyászos kimulta után azonnal elfoglalta a királyi trónt. Azonban Géza, László és Lambert nagybátyjaival ő semmikép sem tudott összeférni; miután pedig különben sem bírta népe szeretetét, polgárháboru következtében trónjától megfosztatván, száműzetett. Később ugyan egyesség jött létre közte és László király között, melynek következtében haza is térhetett; de mivel ő visszatérését csak a király ellen újabb merényletekre használta föl, sőt élete után is leselkedett: a felfödözött összeesküvés alapján elfogatott s Visegrádra vitetett, hol az alsó várban, mely azon idő óta a nép nyelvén „Salamontoronynak“ neveztetik, fogva tartatott. **)

*) *Rupp J.* Magy. orsz. helyr. tört. I. köt. 48. lap.

**) „László Salamont elfogatta s Visegrád várában azon tágas toronyba záratta, melynek romjai maiglan Salamon toronyának neveztetnek. Itt tespedett azután a megbukott király egy egész évig.“ *Horváth M.* Magy. orsz. tört. I. köt. 201. lap.

Midőn 1083 aug. 20-án István szentté avat-
tatása alkalmával ennek földi maradványai a sírboltból
kivétettek, Salamon is, valószínűleg hogy az ünnep
semmi kellemetlen visszaemlékezés által ne zavartas-
sék, szabadon bocsáttatott, és maga is részt vett a
nagy országos ünnepélyen. —

Ez időtől fogva a mostanáig ismert okmányok
több mint másfél századon keresztül hallgatnak Vise-
grád váráról s városáról, bizonyítékául annak, hogy
itt ez idő alatt semmi nevezetes nem történt, és a vár
lassanként enyészetnek indult. Csak 1263-ból birunk
egy becses, a régi történészek előtt ismeretlen, mert
csak 1859-ben nyilvánosságra került vatikáni okmányt,
mely a várról fontos fölvilágosításokat nyújt, és a ré-
gészeket különösen érdekelheti.

Midőn 1241-ben IV. Béla uralkodása alatt a
tatár csoportok a hirhedt Bathu Khán élén Magyar-
országba is betörtek s azt csaknem az enyészet örvé-
nyébe sodorták; midőn végleges elvonulásuk után
is félni lehetett ismétli visszatértöktől, miként az Len-
gyelországgal megis történt: akkor Béla rendkívül
fontosnak tartá, minden régi várat, erődöt és városi
falat jó karba helyezni, vagy pedig állam költségén,
avagy püspökök, országnagyok s más gazdag neme-
sek által egészen új várakat építtetni, hogy t. i.
szükség esetében a nép az ellenség megtámadásaitól
biztosítva s mentve lehessen.

E nemes szándékában buzgón és bőkezűen támo-
gatta a királyt hitvese, Mária, ki a többi közt „egy a
pilisi erdőben fekvő akkoriban elhagyatott he-
gyet (montem tunc desertum) kért ki a királytól, hogy

azon az özvegyek és árvák szükséges menedékhelyéül saját költségén egy erődöt (Castrum) építhessen.“

A király az óhajtott célra átengedé neki a hegyet; és miután a királyné föntebbi szándékát valósította volna, 1259-ben ajándékuul nyerte a királytól nemcsak a fölépített erődöt, hanem az egész pilisi erdőt is a hasonnevű vármegyével együtt. Minthogy pedig abban a korban a fejedelmek sok tekintetben függtek a római pápától, akkori szokás szerint Béla is kérte a pápát, hogy ezen adományozást legfelsőbb tekintélyével örök időkre jóváhagyja és megerősítse. Erre IV. Orbán pápa egy 1263-ki deczember 21-ről keltezett s közvetlen a királynénak szóló hosszabb levélben válaszolt, melyből a mi czélunknak megfelelő helyet teljes eredetiségében imitten közöljük:

„Urbanus Episcopus etc. Cum autem tu quendam montem tunc desertum in silva, que Pelys dicitur, existentem pro castro ad defensionem viduarum et orphanorum contra hostilitatem Tartaricam, que formidabilis imminebat, inibi construendo ab ipso Rege dari tibi cum instantia petivisses, idem Rex . . . tibi liberali dextera montem donavit eundem, in quo tu de auro et ornamentis propriis, sertis videlicet aureis et monilibus, ac rebus aliis pretiosis, que tecum de domo paterna portasti, castrum, quod Wyssegrad dicitur, fecisti opere sumtuoso construi“ *)

Ezen csak a legujabb időben nyilvánosságra került okmányból kitünik: hogy Visegrád vára IV. Béla uralkodása alatt vagy már félig meddig romba dőlt,

*) A. Theiner. Vet. Mon. Hist. Hung. Tom. I. pag. 252.

vagy pedig hogy a tatárok, midőn Budáról Esztergom felé vették útjokat, *) a visegrádi várat is szétrombolták; és hogy itten a már előbb létezőnek (in monte tunc deserto) ha még oly gyökeres megújításáról is, de minden esetre csak megújításáról van szó, nem pedig egy alapjából ujonnan felépült várról.

De ezen okmány egyszersmind megczáfolhatlan bizonyítékul szolgál arra nézve is, hogy a véghez vitt megújítás, vagy a pápa kifejezése szerint „constructio“, nagy s egy királynéhoz méltó költségekkel járt, és hogy az ily módon újra átalakított építmény ez időtől fogva a századnak megfelelő építészeti modor nyomait viselte homlokán. És ez az leginkább, a mi azon közlött okmányt annyira becsessé teszi. Megfoghatlan vala a régészek előtt az, hogyan lehetett Salamon a tizen-egyedik században elzárva ebben a toronyban, melynek építészeti modora világosan a tizen-harmadik vagy tizen-negyedik századra mutat. Ez okból akarták némelyek Salamon fogsági helyét máshova, nevezetesen a legalsóbb s közvetlenül a dunapartnál épült rondellába áttenni. Most már természetesen minden kétség eloszlott. A torony ugyanis, melyben Salamon fogva tartatott, a XI. században azon helyen vala, hol a római erőd eredetileg állott; hogy pedig a jelenlegi torony építészeti modora későbbi időre, nevezetesen a XIII. századra mutat, a főntebb mondottakból elegendőképen kiviláglik.

*) „Kajdán (Khán) a befagyott Dunán átkelvén, felégette Buda alját, azután pedig Esztergom alá szállott.“ *Horváth M. Magy. orsz. tört. I. köt. 409. lap.*

Ezek alapján mondhatjuk tehát: hogy valamint IV. Béla a rettenetes tatár pusztítás után második alapítója lett a honnak, szintugy az ő királyi hitvесе is, Mária, második alapítójául tekintendő az idők folytában oly nevezetessé és fontossá vált Visegrádnak. Minthogy pedig ez időtől kezdve Róbert Károly koráig Visegrádon semmi nevezetes nem történt, sietünk e szakaszt ezennel befejezni, hogy Visegrád legfontosabb korszakának ecsetelésére térhessünk át.

Visegrád aranykorszaka.

Visegrád, jenes einst so berühmte Visegrád, das Könige in seinen Mauern beherbergte, Alles was Prachtliebe und Luxus ersinnen kann, vereinte, und von den Ausländern den so hoch gepriesenen Weltwundern des Alterthums beigezählt ward.

Freiherr Alois v. Mednyánszky.

Visegrád csak az Árpádház kimultával s az Anjouház trónra léptével nyert nagy fontosságot. Mig Róbert Károlynak, a már megválasztott magyar királynak, részint Venczel és Otto ellenkirályokkal, részint a hatalmas országnagyokkal kemény küzdelmeket kellett vívnia: addig Visegrád az ismeretes Csák Máté, trencsényigróf kezeiben volt. E mellett szól azon körülmény, hogy Gentilis bibornok 1309-ben Csák Mátét meginté, miszerint egyebek közt a Budához közel eső királyi várat (Visegrádot) mely csak ideiglenesen volt reá bízva, a királynak adja vissza. Csák azonban a bibornok iratát válasza sem méltatta. Sőt merészségében annyira ment, hogy 1311-ben Buda környékét, hol a király Mária Katalin hitvesével tartózkodott, csapataival nyugtalanítani nem átalotta. *) A királynak tehát nem maradt egyéb hátra,

*) *Horváth M.* Magyar. orsz. tört. II. köt. 24—27. lap.

mint hogy saját hatalmának emelkedését, és ellenfele büszkeségének hanyatlását türelemmel bevárja. Ez meg is történt; mert a rozgonyi csata szerencsétlen kimenetével Csák Máté szerencsecsillaga is folyvást hanyatlani kezdett oly annyira, hogy Károly 1315-ben mind *V i s e g r á d* ot, mind Komáromot daczos ellenfelétől visszafoglalhatta. *)

Károly idejében létezett már egy valószínűleg igen szerény királyi vár Budán; de Károly azt nem szeretete, talán a budai lakosok iránti gyűlöletből, kik legtovább és szemlátomást ragaszkodtak az ő ellenkirályaihoz. Azért építtetett királyi várt Temesváron, hol különösen első hitvesének 1317-ben történt halála után többnyire tartózkodott, és egy csalóközi „hölgy”-gyel ágyasságban élt. Azonban Beátrixel, János cseh király nővérével kötött házassága, s ezen neje kora elhunytá után megváltóztatta Károly királyi tartózkodási helyére nézve előbbeni szándékát, minek következtében választása a varázsszépességű Visegrádra esett. De az itteni várban nem vala elég lakszoba, hogy a király s már akkor jelentékeny udvara ott kényelmesen lakhatott volna. Azért Károly egy új pompás palotát emeltetett a hegyaljában, mintegy 300 ölnyire a Salamontoronytól délfelé, és azt minden lehető kényelemmel s királyi fénnnyel látta el. Ugy szinte a palota mellett, olasz ízlés szerint, egy nagyszerű park,

*) *Horváth M.* Magy. orsz. tört. II. köt. 36. lap. és Károlynak Othmárhoz szóló adományozási okmánya: „Specialiter revocatis in memoriam servitiis eiusdem Othmari, quae idem nobis in expugnatione castrorum *Vysegrad* et Camarum vocatorum exhibuit.“ *G. Fejér.* Cod. dipl. Hung. Tom. VIII. vol. II. pag. 71.

ennek közelében pedig, nevezetesen az alsó váron túl, egy pompás kert létesítettett. Ekkor vonult be tehát Károly Visegrádra, és megülé valószínűleg harmadik menyegzőjét Erzsébettel, Lokietek Ulászló krakói herczeg leányával 1320-ban új székhelyén; ezentúl pedig a dunaparti palotában lakott, míg az eddig Székesfehérvárott őriztetett korona a fellelgyárba mint jövőendő őrhelyére hozatott át.

Alig üté föl a király Visegrádon székhelyét, azonnal más hatalmas s az udvarral összeköttetésben levő urak is települtek le itten, pompás palotákat építvén maguknak; így lett Visegrádból, ha bár szűk tere miatt korlátozott, de mind a mellett gyönyörű királyi székváros.

Míg Károly külső ellenségeinek legyőzése, legdaczosabb ellenfelének, Csák Máténak halála, és az országnagyok legtöbbjeivel történt kibékülése után dicskoszoruzva s békésen élt Visegrádon, 1330 április 17-én összes családjával a legnagyobb életveszélyben forgott. A dolog így történt:

A Visegrádon tartózkodó számos országnagyok között vala ama bizonyos Zách Feliczián is, ki az előtt Csák Máténak volt buzgó pártembere, de annak halála után Károly híve lett, és a király bizalmát oly nagy mérvben megnyeré, hogy neki minden bejelentés nélküli szabad bejárása is volt a királyi termekbe. Záchnak többi gyermekei között volt egy ritkasépségű Klára nevű leánya, ki a királyné mellett mint nemes leány udvari hölgy vala. Történt pedig, hogy Kázmér, lengyel herczeg s a királyné fivére, sógo-

rának és Erzsébet nővérének látogatására jött és Visegrádon tartózkodott. Kázmér, igen érzéki természetű levén és ebbeli szenvedélyét fékezni nem tudván, oly buja szerelmre gerjedt Klára iránt, hogy föltevé magában aljas szándokát minden áron keresztül vinni. Sok ideig azonban nem tudott célhoz jutni: a leány erélyesen visszautasítá minden abbeli ajánlatait, mit annál könnyebben tehetett, miután Kázmér, ámbár csak 20 éves ifjoncz, már akkor nős vala, s így őt házassági ígéreteivel, a mint ily körülmények között gyakran történni szokott, tévútra nem vezethette. Kázmér tehát a legszélsőbb eszközökhöz folyamodott: a királyné, kinek körében Klára folyton tartózkodott, mind ezekre szemet húnyt — átengedte a királyi kéjencznek az áldozatot, és ez által kimondhatlan szerencsétlenségbe döntött egy egész nemzetséget!

Ezen eset, melyhez hasonlót a történelem alig bir felmutatni, a következő nemzedék számára két nem lényegre, csak mellékes dologra eltérő verzióban őriztetett meg.

Az egyik verzió szerint a királyné egy reggel kíséretével együtt, melyben Klára is jelen volt, ájtatossága elvégzésére a várkápolnába ment. Esetleg (?) azonban ezen napon otthon felejté imakönyvét vagy olvasóját; elküldé tehát Klárát, hogy az elfelejtett tárgyakat hozná el a királyi palotából. Klára elment. De a szobában, honnan az elfelejtetteket elhoznia kellett, esetleg (?) Kázmér tartózkodott. — Ő fogadta Klárát. — — Így éltek Róbert Károly udvarában!

Ezen verzió a legvalószínűbb, ezt követik többnyire a költők is, nevezetesen A r á n y J á n o s „Zács Klára“ című remek költeményében. *)

A másik, Dlugosféle verzió szerint Kázmér betegnek teteté magát, s ágyban fekvé maradt. A királyné — Klára kíséretében — látogatására ment, s midőn tőle eltávoznék, Klárának ott maradást parancsolt.

Az előkészített és elkövetett erőszak közeli körülményei egyébiránt mitsem változtatnak a dolog lényegén; a t é n y azonban kétségen kívül áll, hogy Klára Kázmér által megszeplősítettett, s hogy a királyné tudomással birt ezen aljas tetről, s így bűnrészesnek tekintendő.

Kázmér, ki előre sejté, hogy a dolognak rossz kimenete lehetne, azonnal fölszedé sátorfáját s Lengyelhonba sietett. Sejtelve nagyonis hamar beteljesült. Alig értesült ugyanis Klára atyja a történetekről — vajjon a leány, vagy más által e? nem tudni — azonnal boszút esküdött a, véleménye szerint, különben is erkölcstelen királyi ház ellen.

Zách Feliczián nyers, heves s politikai dolgokban ingatag jellemű vala, ki azonban a fegyelem és a házi erényre sokat tartott. Miután pedig Károly udvarában, olasz módra, ép ez utolsó pont ellen vakmerően vétkeztek; miután itt a „Signori“k és „Signorine“k csupa érdekes szerelmi kalandok által mulattatták magukat: valószínű, hogy Zách már az előtt is az egész királyi család ellen gyűlöletet táplált keblében. Elgondolhatjuk tehát, mit érezhet egy i l y atya,

*) Lásd a függelékben I.

ilyen körülmények között, midőn saját leányának megbecstelenítését megtudja!

Midőn Zách a történetekről értesült, Kázmér, mint említők, már elutazott vala; rajta tehát boszút állani többé nem lehetett: s így csupán annak bűnrészesein, első sorban pedig a királynén — véleménye szerint — egy megkoronázott kerétönön — határozá el boszúját kitölteni.

Szabad bejárhatása a királyi felség elé nagy előnyére vala e tekintetben Záchnak.

A fentnevezett napon tehát megjelent a királyi lakban, s egyenesen az étterembe rohant, hol az egész királyi család ebédnél ült, és kivont kardda, mint egy örült, kinél a gondolkozó ész háttérbe szorul, a királynéra tört, hogy egy halálos csapás által kedves gyermeke szégyenét örökre megboszulja. Azonban a királyné kikerülé szerencséjére a csapást, úgy hogy csak négy ujját veszté el. A dühöngő azután a királyi gyermekekre, Lajos és Endrére, irányzá csapásait, de azok Kenezich Gyula és Miklós nevelőik, valamint a király teste által megvédettek, minek következtében a két első halálos, a király pedig csak könnyű sebet kapott jobb karján. A szolgaszemélyzet a nagy ijedségtől elveszté lélekjelenlétét; csak később sietett oda Cselényi János, a királyné asztalnoka, ki a dühöngőt csákányával földre teríté. Ezután feje leváogatván, Budára, teste pedig felnégyeltetvén, ezen darabok az ország más városaiba küldettek, hogy rémitő például nyilvánosan kifüggesztessenek, s azután az ebeknek martalékul adassanak. — Így mult ki Zách Feliczián!

Most a királyi családra került a sor — és ez hallatlan boszút vett az ártatlanokon.

A boszú különösen a kétszeresen sajnálandó Klára ellen vala irányozva. Nem elég, hogy megbecs-telenített, még kikeresett kinzásokkal kellett e világ-ból kimulnia! Orrát, ajkait s hüvelyk ujján kívül a többi ujjait levágván — a királyné elmetezett ujjainak megtorlására — lófarkához köttetett, s a városon ke-resztül addig hurczoltatott, míg a leghajmeresztőbb gyötrelmek között ártatlan lelkét kiadá.

E sors érte Zách egyetlen fiát is, ki menekülés közben eléretvén, agyonütetett; Klára nénye Szeba, ki egy Kopay nevezetű nemesnek vala eljegyezve, a lévai vár előtt fejeztetett le, férje pedig a tömlöcz-ben halálra éheztetett.

Nem kevésbé hallatlan vala azon ítélet, melyet a kizárólag királyi hivekből alakult törvény-szék sz. György napján, tehát hét nappal Zách merénylete után az egész Zách nemzetségre ki-mondott. *) Ez ítélet alapján a Zách nemzetség min-den fisarjadéka harmadiziglen a hóhérnak adatott át, javaik pedig a király által elkoboztattak; a távolibb rokonok örök rabságra ítéltettek s javaiktól szintén megfosztattak. Ide tartoztak egyebek közt: „Zách

*) Ezen ítélet bombasztikus hosszú latin eredetije *Ko-vachichnál* (Suppl. ad vest. com. apud Hung. pag. 268.) vagy pedig *Fejérnél* (Cod. dipl. Hung. Tom. VIII. vol. III. pag. 419.) olvasható, melyről a híres történetíró *Feszler* (Die Geschichten der Ungern. Theil III. Seite 124.) még nagyon mérsékeltlen nyilatkozik, midőn mondja: „Unverkennbar ist die Richtung dieser merkwürdigen Urkunde zu des ungrischen Vol-kes Täuschung, in welcher es der königlichen Verwand-ten, der verdächtigen Königin, der geschändeten, dann grau-sam gemarterten Jungfrau, und des bestürzten Vaters verges-sen, nur den Majestätsverbrecher in das Auge fassen, und dem untergeschobenen Wahne von einer weit ausgebreite-ten, durch Felizian's übereilte That zu rechter Zeit noch auf-gedeckten Verschwörung sich hingeben sollte.“

Noe és Mihály fiai, Csyga, másként Csuda fiai, Feliczián, Kázmér fia, Keszi Folkus Pál fiai, Kemény a Lúka fia, Péter a Berend fia, István, Domonkos, mindnyáján a Zách nemzetségből, kiknek javait Károly 1336-ban családja megszabadítójának, Cselényi Jánosnak adományozta.“ *)

E szomorú esemény után Visegrádra nézve föltötte fényes időszak állott be. A király ugyanis 1333-ban az ország első rangu férfiai magá koré gyűjté, hogy ezek kíséretében utazzék Visegrádról Nápolyba, hol másodszülött fia Endre királylyá választatott. A következő év tavaszán a király szerencsésen visszatért Visegrádra, hogy itt egy még fényesebb, királyi egyénekből álló összejövetelt tartson.

1335 novemb. havában megérkeztek János cseh és Kázmér lengyel királyok, utánuk pedig néhány nappal Károly morva herceg, ki később mint IV. Károly császár ismeretes, és István, Bosznia királya; jelen voltak ezeken kívül a szász, a ligniczi és a luzsiczai hercegek. Ennél fényesebb összejövetelt Magyarhon addig nem látott. Mily számos lehetett ezek kísérete, elképzelhető, ha megfontoljuk, hogy a krónikások szerint a cseh vendégek ellátására naponként 2500, a lengyelekére pedig 1500 kenyér vala szükséges. Hát még mennyit kellett ezeknek inni adniok! — Ezen összejövetelnek tulajdonképeni célja volt: kiegyenléteni több különféle vitás ügyeket, melyek hosszabb idő óta a királyok között fenállottak. Hogy minden a magyar király

*) Horváth M. Magy. orsz. tört. II. köt. 55—56. lap.

kivánata szerint teljesült, bizonyítja azon körülmény, mely szerint Károly a távozó királyokat és fejedelmeket, különösen pedig János cseh királyt, s ennek fiát Károlyt a legdrágább ajándékokkal lepte meg.

1338-ban, mint állítják, Visegrádra jött egy „ruthen“ Locha, vagy Venczel szerint Luchka nevű fejedelem számos kíséretével, hogy Károly királynak hódolatát kifejezze, s vele baráti szövetséget kössön.

Midőn a lengyel országgyűlés a gyermektelen Kázmér király indítványára s a magyar követek ajánlatára Lajost, Róbert Károly fiát jövődöbeli trónörökösül kikiáltá, Kázmér 1339-ben ujlag fényes lengyel követséggel jött Visegrádra, hogy a királynak és fiának az örvendetes hírt meghozza.

1342-ben meghalt Károly, különösen megsiratva a visegrádiak által, kik neki jólétöket s városuk jelentőségét köszönék. Károly ugyanis Visegrádon egyéb kormányépületeken kívül királyi pénzverdét is állított; várkapolnáin kívül pedig, melyek közül a felső várban levő Ker. sz. Jánosnak tiszteletére vala szentelve, s különös pápai ájtatos szabadalmakkal birt, a község számára egy szép plebánia templomot is építtetett Szűz Mária tiszteletére góth modorban, mely, ugy látszik, a kálváriahegyre vezető uj út mellett állott, miként ezt az ott található omladékok s kiásott sirkövek is bizonyítják; általában Károly mindent megtett, mi kedvencz Visegrád városának valamikép előnyére szolgálhatott.

Lajos, Károly fia, ennek halála után, Kázmér lengyel király és Károly morva herczeg jelenlétében ünnepélyesen megkoronáztatott, s a kormánypalczát

negyven éven keresztül oly szerencsésen viselé, hogy a hálás magyar utódok részéről a „Nagy“ melléknévvel tiszteltetett meg. Lajos ugyan a tulajdonképeni királyi lakhelyet 1350 után Visegrádról Budára tévé át, s az ország fővárosának mindig megadá a kellő előnyt: mind e mellett életének nagy részét Visegrádon is tölté; és ha hosszú uralkodásának minden mozzanatait, melyek Visegrádra némikép vonatkoznak, tekintetbe venni aka nók: nagyon sokat kellene életéből elbeszélnünk; de mivel ez szándékunk nem lehet, csak egyetmást említünk. Midőn 1348-ban első nápolyi hadjáratából Visegrádra visszatért, négy olasz királyi herceget, ugymint Durazzói Lajos és Róbertet, továbbá Tarenti Fülöpöt és Róbertet hozta magával, kiket mint foglyokat Salamontoronyban őriztetett, s csak a második olasz hadjárat után bocsátott szabadon.

A második, mi Lajos idejéből említésre méltó, Visegrádnak magyar és német városra való felosztása. Ez két eredeti kéziratból tűnik ki, melyek az esztergomi primási levéltárban léteznek. *) Az egyik okirat egy házvevése és eladásáról szól, és a mi tárgyunkra vágó helyek így hangzanak: „Nos Leo iudex in Wysschegrad etc. Memoriae commendamus, quod Gunterus Saxo monetarius unam aream in Hungaricali civitate retro claustrum St. Ladislai Regis ex opposito curiae camerae regalium existentem etc. In cuius rei testimonium sigillum civitatis Wysschegradensis praesentibus est appensum. Datum in Wys-

*) Ezek és más kéziratok, valamint több Visegrádra vonatkozó munkák fölhasználását *Knauz Nándor*, primási levéltárnoknak köszönhetem.

schegrad, sabbato proximo post Festum B. Jacobi Apostoli maioris 1356.“

A másik okirat pedig egy palota adományozásáról szól, melyet a király egyik titkárának, Miklós mesternek tett, s melynek ide vonatkozó helye így hangzik: „Palatium seu domum lapideam quondam Conradi Svevi machinatoris nostri in civitate nostra Wysegradyensi Teutonicali per viam eiusdem civitatis transversaliter sitam, quam quondam Dominus Nicolaus Archiepiscopus Strigoniensis ab eodem Conrado comparavit et demum idem Dominus Archiepiscopus pro mansione et habitatione Domini Ladizlai Ducis Oppulensis consanguinei nostri nobis vendiderat etc. 29. Sept. 1370.“

Visegrádnak magyar és német városra való felosztásáról a város akkori lakóinak nemzetiségére lehet következtetni. „Német városnak“ azon rész neveztetett, mely közvetlen a királyi palotával összeköttetésben létezett, és falakkal volt körülvéve; míg a magyar rész inkább egy külvároshoz hasonlítva, a mai Lepencz völgy felé terjeszkedett, és egy sz. Györgynek szentelt kápolnával is birt, mely Zsigmond király alatt 1421-ben egy ház hozzá építése által nagyobbítván, sz. Ferenczrendű zárdává alakíttatott át.

A harmadik, mit Lajos idejéből említhetünk, az, hogy a már sokszor említett Kázmér, lengyel király, a Záchféle szomorú esemény okozójának halála után 1370-ben még egy fényes lengyelküldötség jelent meg Visegrádon, hogy a királyt a neki jutott lengyel-trón elfoglalása alkalmával üdvözlje, és az alattvalói hűségről a szokott módon biztosítsa.

Vége még egy 1381-ben kelt s Magyarország akkori legfontosabb kilencz városainak, mint Buda, Visegrád, Székesfehérvár, Kassa, Temesvár, Zágráb, Nagyszombat, Pozsony és Sopronynak nevében kelt okmány említendő, mely Hedvégnék, a király második leányának Vilmos osztrák herczeggel való eljegyzésére vonatkozik, s az említett kilencz város pecsétjeivel ellátva — melyek közül csupán a visegrádi van vörös viasszal lenyomva — Bécsben a császári titkos levéltárban őriztetik. *)

Lajos 1382 szept. 11-én halt meg, és Mária leánya követé őt az uralkodásban. Mária idejéből is igen szomorú eseményt kell említenünk, mely Visegrádra vonatkozik. Mária ellen ugyanis Durazzói Károly, ki a történelemben Kis Károly név alatt ismeretes, mint pártkirály lépett föl. Hogy ez láb alól eltétessék, Forgách Balázs Erzsébet anyja királynővel egyetértve 1386 febr. 7-én a budai várban a szerencsétlen Károly ellen gyilkos merényletet kísérelt meg; midőn azonban a megsebzett magához jött, Erzsébet őt Visegrádra hozatta és a Salamontoronyba záratta, hol febr. 24-én megfojtatott. Horváth állítása szerint a meggyilkoltnak hullája egyházi átok miatt négy évig maradt a tömlöczben eltemetetlenül, s csak IX. Bonifác pápa rendeletére 1390-ben egy visegrádi zárda sirboltjában temettetett el.

Erzsébet anyja királynő később Mária leányával együtt a boszút forraló ellenpárt kezei közé került. Miután Novigradban — Dalmáciában — az anyja királynő a Károlyon elkövetett gyilkosság megtorlásául

*) *Wenczel G.* Századok. II. évfoly. 405. lap.

szinte megfojtatott, Mária királynő pedig a fogságból ki nem szabadulhatott: az ország rendjei 1387-ben Budán Zsigmondot, Mária férjét, a királyné mellé törvényes uralkodóvá kiáltották ki.

Zsigmond, ki a budai királyi várat megnagyobbította, valahányszor az országba jött, közönségesen Budán tartózkodott. Mily gyakran és mily huza-mosan mulatott Visegrádon is, nehéz meghatározni. A történelem azonban a királynak egy kényszerűlt visegrádi tartózkodásáról tesz említést, ez pedig 1401-ben történt, midőn az ország rendjei, Kanizsai János esztergomi érsek élén, apr. 28-án a budai várban fölfegyverkezve megjelentek, s a királyt egyszerűen fogolynak jelentvén ki, először Visegrádra, innen pedig később Siklósra szállították. *)

Allítják azonban, hogy Zsigmond kellemes körülmények között és fontos politikai kérdésekkel elfoglalva tartózkodott volna Visegrádon. Így ír Häufler: „Visegrád falai között Zsigmond idejében fontos fejedelmi gyűlések tartattak. Itt engesztelék ki Zsigmond Albrecht szász herceget nürnbergi Hohenzollern Frigyes várgróffal; itt tétetett le az alapkö a porosz állam keletkezéséhez, miután Zsigmond Brandenburg tartományát Hohenzollern Frigyesre iratá át. Visegrádon történt az is, hogy Zsigmond az V. Albrecht herceg ügyében felmerült gyámsági viszályt Vass Ernő és az osztrák rendek között kiegyenlíté; ugyan ez alkalommal 1411-ben a 13 éves Albrecht, Zsigmond 3 éves leányának, Erzsébetnek eljegyeztette. Tekintélyes osztrák nemes családok is voltak

*) Horváth M. Magyar orsz. tört. II. köt. 231. lap.

akkor a herczeg kíséretében Visegrádon, névszerint: Valsee Ruprecht, ki gyámnoknak is kinevezetett, Lichtenstein János, a nagyhatalmu udvarmester és mások.“ *)

Venczel ezen kívül azt is állítja, hogy Jagellói Ulászló lengyel király 1412-ben Zsigmondot Visegrádon meglátogatta és nála 7 napig tartózkodott, mely idő alatt még a várőri szolgálat is lengyelekre bízott; szerinte ugyan akkor a lengyel korona is, mely Nagy Lajos ideje óta a többi jelvényekkel itt őriztetett, a lengyel királynak adatott volna vissza. **)

A visegrádi polgárok azonban, úgy látszik, Zsigmond idejében házaikat igen nyomorult állapotban tartották; mert különben alig lehetne megmagyarázni, hogyan adhatott ki a király, midőn városának ezen állapotját látta („*Conspecta ruina civitatis nostrae Vissegradensis*“ mondja királyi rendeletében) oly parancsot, hogy mindenki, bármily állásu legyen is, Visegrádon levő házát elkobzás büntetése mellett egy év lefolyása alatt megújítani és jó karba helyezni tartozik. És valóban, midőn a helyreállításra kiszabott határidő elteltével ily „elhanyagolt“ ház találtatott, a király által tényleg elkoboztatván, 1412-ben János esztergomi érseknek adományoztatott. E ház helyifekvése az okmányban így iratik le: „*Domum seu curiam in civitate nostra Wissegradensi in vicinitatibus domorum eiusdem Domini (Joannis) Archiepiscopi et fratrum suorum ab oriente, et Magistratus Cruci-*

*) Visegrádi Album 6. lap.

**) Századok II. év foly. 410. lap.

ferorum de calidis aquis Buden. ab occidente sitam.“ *) Ebből az is kitűnik, hogy itt a budai meleg forrásokról (Császárfürdő) ismeretes János lovagok saját házzal birtak, az esztergomi érsek pedig több házzal rendelkezett.

Zsigmondot követte Albert, ennek alig két évi uralkodása után pedig a királyi pálcza özvegyének Erzsébetnek mint törvényes királynőnek jutott; azért nemis késtek az ország rendjei neki Visegrád várát az ott őrzött koronával együtt átadni.

Azonban Erzsébet nemsokára igen népszerűtlen lett, egyebek közt azért is, mivel Visegrád várát és a koronát a büszke és gyűlölt Czillei házzal rokonságban levő Gara Lászlóra bízta. Erzsébet tehát csak rövid ideig tartózkodott Visegrádon — eltávozott, hogy soha többé ne térjen vissza, és magával vivé a koronát, mely csak 23 év után hozathatott ismét vissza a hazába. A koronának a várból való elsikkasztása körülményesebb leírást igényel.

Az érdekes állapotban levő 30 éves Erzsébetnek az országgyűlés indítványa szerint a csak még 15 éves Ulászló lengyel királylyal kellett volna egybe kelnie, s ez utóbbinak magyar királylyá is kikiáltatnia. A királynő ez egyenlőtlen összeköttetést ellenezte, s végtére csak oly föltétel alatt egyezett bele, hogy ha netalántán fiut szülne, ez legyen a trónörökös. Erre a követek azonnal Lengyelhonba indulának, hogy Ulászlót az itt határozottokról értesítsék. Erzsébet mélyen sértve érezvén magát, Visegrádot elhagyá és Pozsonynak vette útját. Komáromban azonban meg-

*) *G. Fejér*. Cod. dipl. Hung. Tom. X. vol. V. pag. 302.

állapodott, s komornái egyikével, Kottáner Ilonával, közlé azon tervet, melyet Czilley Ulrikkal kifőzött, hogy tudni illik Kottánerné Visegrádra térjen vissza, és a koronát hatalmába kerítvén, azt Komáromba hozza föl.

Kottánerné 1440 febr. 20-án legnagyobb szerencsével vitte véghez a fontos megbizást, s tulajdon emlékirataiban *) a korona elsikkasztásának körülményeit így beszéli el:

Egy magyar nyujtott neki ez ügyben segédkezet, a ki a dologban hívségesen, bölcsen és férfiasan járt el. Fekete bársony kabátja alatt egy lakatot, és nemez czipői mindegyikében reszelőt tartott elrejtve. Kottánerné magával vitte a királynő kis pecsétjét és a három előajtó kulcsait; a várgróf, ki betegsége miatt a szobaajtó előtt nem alhatott, kendőjét az ajtólakatra tévé és azt pecsétjével meg jegyezte.

A leányok — kik főasszonyuk elutazása után a várban maradtak volt — nagyon örültek, hogy a királynőhez vissza fognak vitetni; és így kopogtattak és kalapáltak a szekrényeken, melyek az elutazásra voltak készítve, egészen esti nyolcz óráig. Miután mindenki mély álomba el volt merülve, Kottánerné gyertyát gyujtott, és átnyujtván megbizottjának a lakatot, pecsétet s a kulcsokat, vele és inasával, a ki esküvel kötelezé magát hallgatásra, a korona boltba lopódzott, melybe egyrészt a kápolnán és Kottánerné szobáján, másrészt pedig a várgróf hálószobáján keresztül lehetett bejutni. Mig Kottánerné nagy aggo-

*) Aus den Denkwürdigkeiten der *Helene Kottanerin*.
Seit. 19.

dalommal imádkozott, és Mária-Czellbe meztláb teendő
zarándokolást, imákat, böjtöket s e féléket fogadott,
mi alatt kétszer valami csörgés által, mintha az pán-
czélos férfiaktól származnék, megriasztatott: kísérei a
pecséteket levevék és lakatokat átreszelék; de a korona
tokján a zár oly erős volt, hogy azt csak megégetés
által lehetett kinyitni. Az ajtók most újra becsuktván,
a királynő pecsétjével ellátattak; a kendő és pecsét is
oda tétetett, a mint az előtt volt. A koronát a kápol-
nán keresztül vitték, a hol sz. Erzsébet nyugodott
(az az talán, hol e szentnek ereklyéi voltak). Kottá-
nerné kísérlője a vörös bársony párnát egy kissé kiü-
rité, s belé rejtven a koronát, azt újra bevarrta. Ez
alatt csaknem megvirradt; a leányok nemsokára föl-
keltek s útra készültek. Az inas, ki a korona elsikkasz-
tásnál segédkezet nyújtott, az említett párnát vállán
a szánra vitte, és egy tehénbőrt tett reá, melynek
hosszú farka lefüggött. Visegrád városában azután egy
héringet reggeliztek, és még a templomban épen a
nagy mise tartatott, egy szánra és egy kocsira ültek,
hogy még az nap Komáromba jöhessenek. Kottánerné
a párna tollas részére ült, s azt még evés közben sem
hagyta figyelmén kívül. A szán szerencsésen jutott át
a vékony jégen, a szekér azonban majd hogy be nem
tört; mind a mellett későn ugyan de szerencsésen
érkeztek meg Komáromba. Ugyan azon éjjel, febr.
22-én megszületett László király, és még az nap Dénes,
esztergomi érsek által megis kereszteltetett. Egyszer-
smind futárok is siettek az örökös tartományokba és
Lengyelhonba, hogy a követeket visszahíjják. *)

*) Häufler átirata.

Eddig terjed Kottánerné elbeszélése. Mi tartandó abban regényes fölpiperizésnek s asszonyi fecse-gésnek, feszegetni nem akarjuk. A t é n y azonban, a melyről itt egyedül szó van, eltagadhatlan: hogy a korona Visegrádról elsikkasztatott, Erzsébet által Fri-gyes császárnak elzálogosított és csak 1463-ban hozatott vissza az országba. x

* * *

Mind azt, a mit eddig Visegrádról, nevezete-sen pedig az építkezések és műkertekről mondtunk, elhomályosította azon idő, a midőn K o r v i n M á t y á s dicsőségesen uralkodott vala. E hatalmas király feje-delmi várát Budán jelentékenyen nagyobbítá s felé-kesité; idejének nagyobb részét is Budán tölté: szí-vének mindazáltal különös szeretettel kellett Vis-e-grádon is függnie, a mennyiben itteni ideiglenes tartózkodási helyének fölépítésére általában, különö-sen pedig mind annak kivitelére, mi egy hatalmas fejedelem kényelme- és pompájához tartozik, annyit tett, mint elődei közül egyik sem, Róbert Károlyt sem véve ki.

A v e r u l i n, a király udvari építésze, G a l e o t és B o n f i n, mint egykoruak, kik Visegrádot virág-zása korában látták, nemkülönben O l á h M i k l ó s, esztergomi érsek, és V e l i u s, I. Ferdinand törté-netírója tüzetesen leírják az akkori visegrádi királyi palota pompáját. Bonfin, ki Averulin kéziratát latinra fordítá, szóról szóra ezeket mondja: „Vysegradum, pri-scorum quondam regum arcem, in editissimo loco sitam, subiacentem regiam (Mathias) sic amplificavit, sic hortis, vivariis ferarum et piscinis excoluit, ut

aedificiorum superbia alia quoque superare videatur. Apparatus hic attalicos, et laxa triclinia. ambulacra tectorio opere candidissima, et fenestras superbissimas cernere erit. Hic horti, fontesque pensiles, qui porphyreo marmore, aeneoque solio culti sunt.“

Nagyon tüzetesen tárgyalja Visegrád hajdani fényét Oláh érsek, ki után Häufler így ír:

„Az alsó udvari vár parti palotái a védő folyam vártól (Salamontoronytól) egészen a jelenlegi erdészeti hivatalépületéig terjedtek ki. Mintegy 200 lépésnyire a dunaparttól volt a főbejárat; a közbeeső tér fasorokkal vala beültetve. A főkapun egy parkféle, mintegy 200 lépésnyi hosszú és 100 lépésnyi széles udvarra lehetett jutni, mely udvar köröskörül virágokkal, közepén pedig alabastrom kúttal ékeskedett, és egy márvány oszlopokon nyugvó templomféle kupulya által védetett a napsugarak ellen. A teraszmodoru felső udvarra márvány lépcső vezetett; e tér is alabastrom szökőkúttal s virágokkal valamint ritkaszepségű növényekkel vala feldiszítve. Közvetlenül a szikla mellett a felső vár tövében a hosszúra nyuló királyi palota állott, melynek termei arannyal s remek faragványokkal valának kirakva, s magas ablakokkal ellátva, honnan a már akkor németek által lakott Nagy-Maros városkára a legszebb kilátás nyílt. Mindkét oldalon a paloták oldalszárnyai nyultak.

Mátyás király a partpalotát is gyönyörű várkápolnával szépítette, mely mozaikkal és arannyal, remek szentségtartóval s alabastrom oltárokkal vala ékesítve; nemkülönben fürdőkkel, halastavakkal és függőkertekkel, melyekhez 40 hét—nyolcz rőfszéles-ségű kőlépcső vezetett; sőt a körül fekvő hegyek,

nevezetesen azok keleti lejtői a fővár és a Salamon-torony között gyönyörű parkokká, a távoliabbak pedig állatkertekké — melyeknek egy részében párduczok is tartattak — idomíttattak át. A dunapart hosszában egy hely a testgyakorlat, s egy pálya a versenylutárok számára vala készítve.

Körölbélül azon irányban, melyet ív alakban a fővárba vezető régi út leír, vezetett a hársfasor azon tóhoz, melynek nyomai mainapság is szemlélhetők, s melyet egykor a múzsák szobrai, és föléjük helyezett s őket mintegy védelmező Ámor szobra ékesített; sőt annak közepén szökőkút is vala, melyből ünnepélyes alkalmakkor felváltva vörös és fehér bor szökkelt föl. Az egészet végre bekerítették a római módra épült s a hegységeken keresztül vezető királyi országutak. Összesen 350 királyi épület: termek, csarnokok s lakok valának, melyeknek szépsége az egykoruakat kivétel nélkül bámulatra ragadta. Egy Korvin Mátyás udvarába küldött török követ ezek által annyira el vala ragadtatva, hogy küldetésének célját elfeledé; Oláh érsek pedig a párizsi országházon kívül egy palotát sem ismert, mely a visegrádival mérkőzhetett volna.

Ez okból egy Mátyás király udvarában tartózkodó pápai követ 1483 okt. 25-én IV. Szixtushoz intézett levelében Visegrádot „földi paradicsomnak” nevezé; ez okból kiáltott föl Timon szónoki ihletéssel: „Vyssegradum adest, cedite regiae, principum palatia cedite! Aut si causae fidentis, date trecenas et quingenas in unum corpus coactas aedes, plurimas tristegas. Praebete quatuor regibus una amplissimum hospitium. Ostendite conclavia tignis,

tabulisque inauratis, plus quam dici potest, decora; vultis plura: exhibete pensiles areas, fontes alabastrinos, marmoreosque miro artificio confectos, ac vino modo rubro, modo albo fluentes, dum Mathias triumphos ageret.“ *)

Visegrád aranykorszakára Mátyás alatt vonatkoznak több helyek különféle elnevezései is, melyek itt mainapig megőriztettek a nép ajkain: így egy ösvény, mely a felső vártól a hegyeken keresztül Bogdányra vezet, „Királyi út“ név alatt ismeretes, ama nagy a Salamontoronytól kelet felé eső hegyöböl, hol a legnagyobb kert terült el, várkertnek (Schlossgarten) hivatik; és egy e bájos hegység közepén fekvő forrás „Királyi- vagy Mátyás-forrásnak“ neveztetik.

Fontos diplomaciai alkudozások és összejövetelek Mátyás uralkodása alatt Visegrádon nem fordultak elő, mi bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy a király e helyet csupán nyári kirándulások- és vadászatokra szokta volt használni. Csak azt említjük, hogy egykori tanítóját s tanácsadóját, Vitéz János, esztergomi érseket, valamint Várdy Péter, kalocsai érseket is egy ideig a Salamontoronyban tartá fogva, és hogy Podiebrad György cseh király, Viktorin nevű bátor fia, ki egy csatában a király kezeibe került, három éven keresztül szintén Visegrádon volt letartóztatva, „Wo der junge Mann — mint Feszler magát kifejezi — auf das Anständigste behandelt, unter den Annehmlichkeiten schöner Natur und Kunst des Lebens geniessen, und seiner un-

*) Celebr. hung. urb. et oppid. topogr. Pars II. pag. 44.

terbrochenen Laufbahn drückendes Gefühl weniger empfinden sollte.“ *)

Visegrád lakóinak azonban Mátyás nagyonis kedvezett, mert oly nagy szabadalmakkal ruházta föl őket, melyek ön maguknak, sőt az egész országnak is kárára valának. E tulszabadalmazás, úgy látszik, közmondássá vált igazság érzetén (Meghalt Mátyás király, oda az igazság!) jókora csorbát ejte. Azért az ország rendjei is indíttatva érzék magukat ily mások kárára szolgáló előjogokat egyszerűen eltörölni, mint azt az 1492-ki országgyűlés 102-ik törvényczikkelye is bizonyítja, mely így hangzik: „*Ille damnabilis libertas civitati Vysegradiensi per quondam Dominum Mathiam Regem concessa, ea videlicet, quod nemo de quocunque excessu, sed nec debito, cuipiam iuri stare de civibus ipsius civitatis deberet, omnino extincta abolitaque, ac inanis et vana habeatur.*“

A korona Mátyás idejében is úgy mint addig Visegrádon őriztetett; Mátyás halála után pedig a vár a koronával együtt természetes fia, K o r v i n J á n o s, kezében maradt. Ennek elejénte kilátása volt a magyar trónra; de a koczka másképp fordult. Az ország rendjei ugyanis II. Ulászló cseh királyt ültették a trónra, s Korvinnak Visegrádot koronástul együtt az ország részére kellett átadnia. Hogy jövődöbeli korona sikkasztásoknak — mint Erzsébet, Albert özvegye alatt történt — elejét vegyék, az ország rendjei Ulászló megválasztatásánál törvényt alkottak, mely rendeli, hogy a régi szokás s az összabadság szerint

*) Die Geschichten der Ungern. Von I. A. Feszler. Theil V. Seit. 241.

a praelátusok éz az országnagyok közül koronaörök választassanak, kiknek Visegrád, hol az ország koronája régóta őriztetett, adassék át.

Ennek emlékére egy márványtáblát helyezének ama terem külső falába, mely a várudvarra nézett, s melyben a korona őriztetett; ezen tábla több czímerrel vala ékesítve, MCCCCLXXXIII. (1493.) évszámmal, és, b. Mednyánszky Alajos véleménye szerint, következő felirással ellátva:

VRBANO PONTIFICI AGRIENSI EX POSONIENSI VICO
NAGI LVCH ORIVNDO ET STEPHANO VAIWO
DE TRANSILVANO POST REGIS WLADISLAI
CORONATIONEM DELECTIS CORONAE CVSTODIBVS

Ezzel végződik ama időszak, melyet Visegrád aranykorszakának neveztünk. Mert ámbár II. Ulászló, nem különben fia II. Lajos 10 évi uralkodása alatt a vár föntartásáról gondoskodva volt; és ámbátor Lajos neje, Mária királyné, még a mohácsi vész előtt 25 pénzverőt hivatott Bécsből, kik a budai és a visegrádi verdékben azonnal alkalmaztattak: *) mindazáltal II. Lajos haláláig Visegrádon semmi különös nem történt; a szerencsétlen mohácsi ütközet után azonban valamint az egész ország, úgy Visegrádnak egykori fénye is hirtelenül enyészetnek indult. A miért is a vár és a város süllyedésének és végképeni romlásának leírására térünk át.

*) Egy nyugtatványféle eredeti kézirat, mely a primási levéltárban létezik, így hangzik: „Joannes Haller in officina sua Wysegradiensi a festo Nativitatis Beatissimae Virginis Mariae anni 1524. usque festum Nativitatis Domini anni eiusdem cudere fecit marcas puri argenti 600. ex quibus ad rationem Maiestatis Regiae per florenos duos denarios quinquaginta singulas marcas computando provenerunt floreni 1500. Joannes Haller, aulicus Regiae Maiestatis, m. p.“

Visegrád fényének letűnése, s a vár és a város pusztulása.

Habemus omnino, cur arcis urbisque Visegradensis fortunam doleamus, si doluisse sat sit, quod dedolere possis nunquam.

Nicolaus Oláh.

A mohácsi ütközet idejében 1526-ban a korona az ország törvényei szerint még Visegrádon őriztetett, és Zápolya János, erdélyi vajda, s Perényi Péter koronaőrökre bízott. Minthogy azonban Zápolya pártja által királynak kiáltatott ki, társa Perényi kiadta neki a koronát, és Zápolya megkoronáztatása Székesfehérvárott tényleg végre is hajtattott. A koronázási ünnepély után Perényi a koronát Visegrádra hozta vissza. Azonban a következő évben Zápolya ügye rossz fordulatot vőn: ugyanis Ferdinand ellenkirály seregével Zápolya híveit visszanyomván, Visegrád várát is a koronával együtt hatalmába keríté, és diadalmasan vonult Budára; ezután ugyan azon Podmaniczky István, püspök, ki egy év előtt Zápolyát föl-kente, Ferdinandot is Magyarország törvényes királyává koronázta. E koronázás egyszersmind az utolsó is, mely Székesfehérvárott történt; a korona is most hozatott föl utólszor Visegrádra.

Midőn Szoliman 1529 szept. elején Budát bevette és védenczének, Zápolyának, 3000 törökből álló őrséggel együtt átadta: hadseregét Bécsnek indítván, útközben Visegrádot is elfoglalá az ott őrzött koronával együtt, mely Szoliman által Zápolyának adatván át, Visegrádra soha többé vissza nem hozatott. Ferdinand aggódva gondoskodott az ország kincséről; mert midőn a törökök még Belgrád és Mohácsnál táboroztak, Báthory nádort és koronaört meginté, hogy a koronát biztonság tekintetéből Pozsonyba hozza föl. Báthory megnyugtatólag felelt. Később, midőn a törökök már Tolna vidékén valának, Ferdinand intését megújítá; ekkor Báthory azt felelé: hogy a veszély fenyegeti ugyan a koronát; de ő maga, társa, Perényi nélkül a koronához nem nyulhat, és miután Perényi fogságban van, a dolgon most már változtatni nem lehet. Erre Ferdinand néhány csapat német katonát szállított Visegrád felé a Dunán azon rendelettel, hogy a koronát, ha másképp nem, erőszakosan hozzák el a várból. De mielőtt még ezek Visegrádra jöttek volna, a vár már Szoliman hatalmában vala. *)

Rogendorf, a császári hadsereg derék fővezére, a következő évben ugyan Visegrádot visszavette a törököktől; de miután Budát el nem foglalhatta és sikertelenül visszavonulni kényszerült, valószínűleg Visegrád is újra az ellenség kezébe került.

Midőn Izabella, Zápolya özvegye, 1540-ben a pártja által elfoglalt területet Ferdinand királynak visszaadni vonakodott: ez Fels Leonárd vezérlete alatt új császári hadseregeket küldött, hogy az

*) Horváth M. Magy. orsz. tört. III. köt. 52. lap.

ország fővárosát hatalmukba ejtsék. Mielőtt Fels Budára jött volna, Visegrád alatt megállapodott, hogy előbb ezt foglalja el. Sikerült is neki elfoglalni az alsó várat; de a felső vár oly erősen védte magát, hogy ezen alkalommal meg nem hódíttathatott. Fels erre az alsó várban őrséget hagyván hátra, főcsapatjával Buda ellen vonult. És ekkor azon különös eset fordult elő, hogy a visegrádi felső várban a Zápolya-párti törökök, az alsóban pedig a császáriak egy egész éven át egymás mellett éltek. Csak midőn Fels, mint az előtt Rogendorf, Budáról sikertelenül visszatért, nyolcz nap alatt Visegrád felső várat is meghódítá, mely 1544-ig a császáriak hatalmában maradt.

De a törökök nemesak Buda, hanem Vác és Esztergomnak is urai, nem akarák tovább tűrni, hogy a török erődök közepett Visegrád császári kezekben legyen. Ugyan azért M u h a m e d, budai és H u s a y, esztergomi basák Belgrádból és más török erődökből segédcsapatokat hozván, 1544-ben april hóban Visegrád ostromlását megkezdék. A várőrség A m a d e y Péter alatt a leghősiesebben védelmezé magát; de mivel sem Komáromból, sem Bécsből segítség nem érkezett, s miután a gép, mely a vizet a Dunából a várba hajtá, elromlott, a várcziszternákban levő víz pedig teljesen elfogyott: a védelmezőknek nem maradt egyéb hátra, mint a várat feltétlenül feladni, a mikor, daczára az ellenkező ígéreteknek, életöket sem menthették meg.

Ezután Visegrád 50 évnél tovább török kézben maradt. S miután a törökök csak a védelmezhető részeket szállották meg, a part melletti palotákkal és a műkertekkel pedig mitsem törődtek, hanem azokat

magukra hagyták, nem csoda, hogy a török gazdálkodásnak ezen első huzamos időszaka Visegrád hajdani fényének megadá a halálos döfést.

1595-ben a hadiszerencse a császáriaknak kedvezett. Midőn Mátyás főherczeg egy heves ütközet után az esztergomi várat a törököktől elvette: Pálffy Miklós vezérlete alatt Visegrád várának visszafoglalásához kezdtek. Pálffy mindenek előtt felszólítja a török őrseget, melynek parancsnoka Pyrrhus Agavala, hogy adja föl a várat, s akkor szabad elvonulást enged nekik. De a törökök részint saját erejük- és a vár bevehetlenségében, részint a közeli török őrsegektől várt segédcsapatokban bizva, az átadás föltételeit visszautasíták. Csak miután a császáriak ágyuikat a legközelebbi, a várnál emelkedettebb hegyre (a Fekete-hegyre) nagy fáradsággal felcipelék, s onnan a várra sikerrel kezdtek lövöldözni: a törökök elvesztvén bátorságukat föltétlenül megadák magukat. A bevett várban, a magyarok és németek nem kis boszankodására, kik Visegrád átadását joggal maguknak tulajdoníthatták, olaszok hagyattak hátra őrsgül.

De a császáriak csak 10 éven át birták Visegrádot. Mert már 1605-ben Lala-Muhammed nagyvezér ujra bevette Esztergomot, mire a visegrádi olaszország is vagy gyávaság, vagy árulás folytán átadá a várat a törököknek. Ezután a leghosszabb és legszomorúbb időszak állott be, melynek lefolyása alatt Visegrád török kézben sinylődött: ez majdnem 80 évig tartott. Ennek következtében történt, hogy mind az, a mi talán még előbbi időkben Visegrád várának fényéről tanuskodó fönmaradt, most a törökök barbar kezei alatt teljesen tönkre jutott. A törö-

kök — mint már említők — csak az alsó és felső városban laktak, a part melletti paloták egészen elpusztulának; a helység lakói pedig, kik életben maradtak, kivándorlának, úgy hogy az egykor oly kedves, szép házak, templomok és nyilvános intézetekben gazdag városnak nyoma sem maradt.

Csak 1684 és a következő években történt a török járom széttörése, mely alatt az ország nagy része, s így Visegrád is nyögött. Károly lotharingi herczeg a föntnevezett évben a törökök ellen újabb hadjáratot kezdett; ekkor történt, hogy a császári seregek egy része, mely gróf Stahremberg Guido parancsnoksága alatt állott, Visegrád várát is, mely részint az idő vas foga, részint a sok ostromlás következtében rendkívül sokat szenvedett, visszavette a törököktől. A vár a császáriak által megszállatott, és a hadsereg Buda felé ment, hogy az ország fővárosát is visszavegye az ellenségtől. Ez azonban még most nem sikerült. A lotharingi herczegnek csapatjaival Buda környékéről vissza kellett vonulnia s a döntő csatát még elhalasztania.

Ezen időközt felhasználván Ibrahim budai basa 1685 aug. elején még egyszer de utóljára Visegrádot bevevé. Csak midőn a következő 1686-ik évben a császáriak részéről a hadmenet megújított és Buda a 145 évi török járom alól felszabadított: Visegrád is, és pedig minden vérontás nélkül a császáriak kezébe került vissza, hogy soha többé erődül ne tekintessék. Miután t. i. a törökök most már minden oldalról legyőzettek s az országból kiűzettek; mintán ezenkívül Érsekujvár és Esztergom váratlan eshetőségekre megerősítették: a császáriak jónak

látták Visegrádot mint erődöt teljesen mellőzni. Azért innen minden hadi anyagot részint Budára, részint Esztergomba vittek át, a főfalakat légbe röpítették, s a történetileg oly nevezetes helyet mint romot sorsának engedték át.

Häufler ugyan ezt mondja: „A felső vár valódi rommá lett, midőn Lipót császár 1702-ben szükségesnek tartá Visegrádot szétromboltatni, hogy a Rákóczy kuruczok minden tartózkodhatási ponttól megfosztassanak.“ Minek alapján állítja ezt Häufler, nem tudom, mert sem Bel, ki Visegrád várának leírását már 1737-ben adta ki, sem Horváth Magyarország történetében a visegrádi vár második szándékos lerombolásától említést nem tesznek. Egyébiránt a lerombolás mikortörténte itt mellékes dolog, mihelyt ama szomorú tény áll, hogy osztrákok voltak azok, kik Visegrádot szándékosan rombolák szét. Ez elég nekünk; mert itt nem volt szó valamely közönséges várfészekről, melyből az ököljog korában a „Nagyságos urak“ gyakran kirohantak, hogy a lent elvonuló „polgári söpredéket“ kirabolják, hanem egy történetileg igen fontos épületről, melyen minden művelt s hazafias érzelmű honpolgár szive teljes kegyelettel függött; azért feljogosítva érezzük magunkat, hogy a történetnyomozás s különösen a régészet szempontjából Visegrád várának ama szándékos szétrombolását mint örökké tartandó szennyfoltot megbélyegezzük!

U j i d ő.

Visegrád különös tekintetet és minden legkisebb megmaradt régiségének fentartását érdemli, annál is inkább, mivel a mindent megemésztő idő pusztulása siető lépéssel előmenvén, bennünket kevés idő alatt még az utolsó maradványtól is megfoszthat.

Báró Mednyánszky Alajos.

Nechť jen z hradu dávné slávy zbyla

Porouchaná, osamělá zed',

Slova mužná kdyby hlaholila,

Ohlas z rumů dal by odpověď!

J. E. Vocel.

Az előbbi fejezetben láttuk, miként fogyott Visegrád királyi várnak hajdani fénye s a város jelentősége, míg végre mind a kettő az enyészet teljes martalékává lett. Lássuk most röviden, miként szedte magát össze újra a község, s mi történt később az akkor még mindig hatalmas várromokkal.

Mintegy húsz évvel a háboru után, tehát a 18-ik század első tizedében, egy kis német gyarmat települt le az őstisztességű Visegrád elpusztult talaján, hogy az elhagyott vidékbe új életet leheljen.

1712-ben a helység már plebánia községgé alakult, melyhez egyházi tekintetben Dömös, Pilis-Maróth, Kis-Oroszi, később Szent-László községek is tartoztak. Mily szerény lehetett azonban a kezdet a lakosok számát illetőleg, abból is kitűnik, hogy 1722-ben, tehát tiz évvel a plebánia község megalakítása után, daczára annak, hogy öt helység egyesült egy plebániába, az anyakönyvekben csupán 45 újdon született gyermek találtatik beírva.

Az itteni földes ur ez időben gróf Stahremberg vala. *) Ennek adományozta Lipót császár a helység területét a romokkal és a határos nagy hegyi-erdőségekkel együtt.

Azonban Staremberg nem sokáig maradt Visegrád birtokosa, mert már 1756-ban a korona fordul elő mint ezen vidék tulajdonosa; **) ezóta Visegrád mint az ó-budai kamarai uradalomhoz tartozó „korona mezőváros“ (Oppidum coronale) ismeretes.

De a mily arányban népesült s terjedt a helység, ép oly arányban omladoztak a romok. Minden

*) „Anno 1736. die 15. Dec. inchoavi curam animarum in exempta parochia Visegrad, qui antehac in Maros in vinea Domini desudabam, mihi collata Paulo Brankovicz ab Excell. ac Illust. Dno Comite Thoma a Storhenberg etc.“

Matr. bapt. par. loci ad annum 1736.

**) „Domina Terrestris et Patrona (in Visegrád) est Sacrat. Caes. Reg. Maiestas, habens ius Praesentae.“

„Una plaga arboribus plena per Dnum Nefczer plenipotentiarium Dominii Stahremberg parochus usuanda admissa. Parochus Brankovicz plagam illam supra novas vias extirpaverat in parte, dein extirpatio sub moderno Parochus intermissa, ubi Camera hoc Dominium occupasset.“

Visitatio Canonica parochiae Visegrad peracta
29. Mai 1756. (Ex archiv. par. loci.)

az építésre alkalmazható anyag lassanként elhurczoltatott a várból: szabályosan vésett homlokzat köveket, lemezeket, párkányköveket, kőből faragott ablakrá-mákat, ékesített szobrokat, egy szóval mindent, a minek valamikép hasznát lehetett venni, kifeszétettek s elhurczoltak. Minek is kimélt volna ilyesmit a mű-veletlen paraszt? — Minek akadályozott volna ilytetteket a félművelt lelkész vagy kamarai hivatalnok? — Hiszen mind kettőjöknek élő példával szolgáltanak a finom műveltségű osztrák vezérek arra, minő bánásmódban részesüljenek a történelmi fontosságú maradványok! Így történt, hogy maga a rom, a helyett hogy legalább mint ilyen megóvatott volna, végképen összeromboltatott!

* * *

Midőn én 1866-ban visegrádi plebánosnak ki-neveztettem, s magamnak helyben mindenről elegendő tájékozást szereztem: erősen föltettem magamban, hogy mindent mozgásba hozandok, a mi által ezen annyira elhanyagolt várromok jobbra fordulta valamikép előidézethetnék. Az első két évi itt létem alatt azonban ezen irányban csak kevés történhetett, azon egyszerű oknál fogva, minthogy Visegrádon más elhanyagolt tárgyakat is találtam, a melyeket előbb illendő állapotba hozni hivatásomnál fogva kö-telességem vala. Csak 1868-ban lön lehetővé, hogy kedvencz tárgyommal jobban foglalkozhattam.

A mire, előlegesen legalább, igen nagy szükség volt, abban állott, hogy a várhoz a kálvárián kereszt-ül egy rendes út készíttessék. Miután a község szán-dékom keresztül viteléhez kézséggel járult; és én egy beltelki szőlőnek tervemhez szükséglett bizonyos ré-

szét kisajátítám s a közjónak ajándékozám: akkor az egész község segítségével a helység közepéről a várig részben egészen új utat csináltattam, a melyen, a kálvárián át, elég kényelmesen eljuthatni a felső romokig.

Ez megtörténvén, ugyan azon évben még — czélomat szem előtt tartva — egy lépést tovább tevék. Ismeretes dolog, hogy a mi hazai történészeink, költőink, festészeink, szobrászaink s mások, Zách Felicián s leánya Klára borzasztó tragoediáját ismételve előállították s előállítják: de itt, a szomorú esemény színhelyén, öt század óta semmi sem történt, a mi a szerencsétlen Zách nemzetség némilegi rehabilitációjára, s az ártatlan Klára emlékeztére szolgálhatna.

Azért gondoltam, hogy jól cselekszem, ha e tekintetben legalább annyit teszek, a mennyi egy vidéki plebánosnak tehetségében áll. Ez okból egy nagy, 9 lábnyi magas vas keresztet csináltattam, azt egy oldalról egészen megaranyoztatám, az eseményekre vonatkozó felírásokkal ellátatám, és a szerencsétlen Zách Klára emlékeztére egy kiálló sziklacsúcson a várromok alatt nyugot felé felállítottam. Ezen látható jel, ezen, bár mennyire szerény emlék, hangosabban szólанд — kívánságom szerint — a mellette elmenő vándorhoz, mint azt bár milyenszép beszéd vagy sikerült költemény tehetné.

De én ezen emlékjelvény felállítása által mást is el akartam érni: az volt t. i. szándékom, hogy az ország, különösen a fővárosi lakosság figyelmét nagyobb

mérvben fordítsam Visegrádra. Hogy ezt elérhessem, ahhoz szükségeltetett, hogy a tartandó keresztcszenteles alkalmából nagyobb, nem annyira egyházi, mint inkább nemzeti ünnepélyt rendezzek. De ennek tartására az idő őszkor már nagyon előre haladt volt, s így történt, hogy ezen tervileg kiszámított ünnepély jövő évre halasztatott.

Az 1869-ki év valamint a Zách Klára ünnepély tartására határozott nap (14-ik szept. de szeles idő következtében 19-re áttéve) elérkeztek, a mi lapok útján eleve köztudomásra juttatott.

Miután nem lehet szándékom itt az egész ünnep lefolyását leírni; miután a nyilvános lapok mindjárt akkor a tárgyhöz szólottak s az alapgondolatról, a mely az ünnepélyre alkalmat szolgált, elismeréssel nyilatkoztak; azért csak annyit mondhatok, hogy ezen sajátyszerű nemzeti ünnepély által szándékomat: az ország figyelmét Visegrádra irányozni, elértnek tekintettem. *)

*) Legyen szabad csak két nagy magyar lapból néhány az ünnepélyre vonatkozó sort közlenem, hogy lássa az olvasó, mikép fogta fel az ünnepet a sajtó s hogyan nyilatkozott róla?

A „Hon“ tudósítója (1869. szept. 20. 215. sz.) ezen cím alatt: „Zách Klára ünnepély“ ily szavakkal kezdi: „Sok száz év után akadt egy férfi, ki a szeplőtlen ártatlansága miatt vértanúságot szenvedett Zách Klárának emlékeztető jelvényt emeljen.“ stb. A cikk vége pedig imígy hangzik: „Elismerő nyilatkozattal kell sorainkat berekesztenünk azon férfi iránt, ki megemlékezett „a régiekről“ és vallásának gyászjelével jelölte hazánk történetének e szomorú mozzanatát.“

A „Szabad Egyház“ tudósítója pedig (1869. 54. szám) egyebek között így szól: „Az ünnepélyre vonatkozó beszéd után a szónok papi egyházi ingét letévén, ismét a néphez szólott, mondván: hogy miután hazánk költői a szerencsétlen Zách Klára sorsát számtalanszor megénekelték, s miután a mostan élő költők egyikétől, Arany Jánostól, szintén ily remek költe-

Miután ily módon az utat előkészítém, most már a tulajdonképi céljaim után láthattam; ezek pedig nem valának egyebek, mint: a várromok megóvása s részbeni megújítása.

Egy közönséges kihallgatási napon 1870 márcz. hó első felében a kultuszminiszteriumnál megjelentem, hogy bizonyos iskolai ügyemet b. Eötvös miniszternek előterjesszem. Ezen tárgy elvégezte után a miniszter figyelmét a visegrádi várromok elhagyatott állapotjára irányzám, s e tekintetben hatalmas közbenjárásáért esedezék. Ő figyelmeztetésemet szívesen fogadta, s íróasztalához élénken közeledvén, s magának jegyzeteket tevén, azt mondá: hogy ő a szükséges rövid idő alatt megteendi, megkért egyszersmind, miszerint addig legalább magam tennék, hogy a pusztulások tovább ne terjedjenek. Ez első lépésemmel egészen megvalék elégedve, mert a miniszter nyilatkozatából s viseletéből láttam, hogy az ügyet teljes komolysággal fogta föl. De mihelyt haza jövék, eszembe jutott az ismert: „Verba volant, scripta manent“, s ez ügyben mindjárt 1870 márcz. 20-ról kelt egy rövid de nyomatékos „Emlékiratot“ nyújtottam be a kultuszminiszteriumhoz. *)

ményt birunk, azt ő e napnak dicsőítésére ama helyen, a melyre a történetek vonatkoznak, elszavalni fogja. — Arany János „Zách Klárája“ számtalanszor szavaltatott el már hangversenyekben és színházakban, de oly helyen, mint a visegrádi romok alatt, és oly alkalomkor, a milyen ez vala, nem szavaltatott még soha.“ És zárt szavai ezek: „Igy végződött a maga nemében egyszerű, de mély értelmű nemzeti ünnepély, a milyen századok óta Visegrádon nem volt.“ —

*) Lásd a függelékben II.

Ezzel meg nem elégedve, ugyanazt egy pesti lapnak küldöttem be közlés végett, hogy lássam, miként ítélend majd a sajtó ezen ügy fölött. Mert a napisajtót, mely a közvéleményt nagy mértékben képviseli, mainapság büntetlenül ignorálni nem szabad. Itt is jó fogadtatásban részesült a tárgy, s a lapok oda nyilatkoznak, hogy a visegrádi romok megóvására a kormány részéről szükséges lépések minél előbb megtessenek.

Ezután oly férfiakat kellett az ügynek megnyernem, kiknek nagy befolyása a kívánt eredményt föltétlenül létre hozhatta. Azért körutat tettem *Ipolyi, Rómer, Henszlmann, Arányi* régészek, *Schultz* építész, *Horváth* történész és másoknál, s kértem ezen urakat, hogy a megkezdett ügy keresztülvitele végett tekintélyök súlyát mérlegbe vetni sziveskedjenek. Ezen urak nemcsak ígértek, de mindent megis t e t t e k, s nevezetesen kivitték, hogy a magy. Akademia az ügyet sajátjává tevén, az óhajtott értelemben *Eötvös* miniszternél, ki egyszersmind az Akademia elnöke is vala, lépéseket tenni elhatározta. Most már a kedvező siker fölött alig lehetett többé kételkedni.

Ezután egy igen kedvező eset jött közbe. Apr. 18-án husvét hetfőn a magyar társaság egyik gőzhajója (*Baranya*) próbaúttját tevén, *Nagy-Maroson* *Visegráddal* szemben megállapodott. A hajón több jeles személyiség vala, kik közül a házigazdát képviselő *Zichy Jenő* grófon kívül csak *Túrr Istvánt* említtem. A víg lakoma folyamában, magyar szokás szerint, számos felköszöntések történtek. Most *Túrr* tábornok emelé föl poharát, és a szemben fekvő visegrádi ro-

mokra mutatva, lelkes beszédet tartott ezen minden magyar szívéhez nőtt emlék megújításának szükségességéről, s a cél keresztülvitelére egy önkénytes adakozásnak rendezését javasla. Mint praktikus ember egy 100 forintossal nyitá meg a gyűjtést, s néhány pillanat alatt 381 frt. 60 kr. volt részint lefizetve, részint aláírva. Soha sem jöhetett volna kedvezőbb viz az én malmomra. Mert a hírlapok ezen esetről is tudósítást hozván, ujlag az alapgondolat mellett nyilatkoznak.

Május 3-án tévé meg a magy. Akademia ez ügyben az első hivatalos lépést: én pedig május 12-re meghívtam Rómer és Schultz urakat Visegrádra, hogy különösen az utóbbinak véleményét, a romok megújításának kivihetőségét illetőleg, megtudjam. Schultz általában véve mindenben egyet értett, mint szakértő igazított azonban ott, hol igazítani kellett. Örökre kár, hogy őt a halál azóta elragadta, s hogy a romujítás technikai vezetése az ő kezeibe nem kerülhetett!

Mig az ügy mérvadó és nem mérvadó körökben fontolgattatott, egyszerre hire lett: hogy az egész a pénzügyminiszternek, mint Visegrád földesurának, fog átadatni, nem pedig országos ügynek tekintetni. Ha megfontoljuk, hogy a pénzügyminiszterium mindenre csak gazdasági szempontból szokott tekinteni, hogy tehát régi falakért — ha mindjárt a föld minden királyai ott laktak és őrizték koronáikat is — (ha azon falak mitsem jövedelmeznek) alig lelkesült volna: elképzelhetjük körülbelül, mily nyomorult alamizsna jutott volna innen a visegrádi romoknak! Azonban máskép történt a dolog. Az ó-budai korona-javak igazgatósága, melyhez Visegrád is tar-

tozik, már elvből az ellen volt, hogy az uradalmi pénztárból a visegrádi romok megóvására vagy épen megújítására valami összeg utalványoztassék; én pedig elkövettem mindent, hogy ezen urakat véleményökben megerősítsem. Ezután 1870 jul. 15-én egy második kimerítőbb emlékiratot intéztem a kultuszminiszteriumhoz *) melyben hangsúlyoztam, hogy ezen ügy országos ügynek tekintessék, és az előre látható nagyobb mérvű kiadások egyes uradalomra, habár ez koronai uradalom is, ne háríttassanak. Ez iratomban egyszersmind, minthogy én a helyi viszonyokat legjobban ismertem, útmutatás gyanánt előadám mindazon tárgyakat, a melyeknek keresztülviteléhez hozzá fogni kellene.

Augusztus havában Hegedűs Lajos, miniszteri tanácsost, ki hasonló ügyekben az előadó, kerestem föl, hogy tőle a dolog állását megtudjam, s őt kérjem, hogy valahára valami határozott lépés tétessék. Hosszabb alkudozások után a pénz- és kultuszminiszterium között elhatározottat: hogy a visegrádi romok megóvása s netáni megújítása a kultuszminiszteriumra bizassék, s az egész országos ügynek tekintessék. Ezzel minden meg vala nyerve. Báró Eötvös felszólítá tehát az Akademiát, hogy régészeti osztálya kebeléből bizottságot küldjön Visegrádra, mely az egész ügyről neki hivatalos jelentést tegyen. A régészeti osztály rövid idő alatt kinevezte a kívánt bizottságot, mely Ipolyi, Rómer, Henszlmann és Arányi urakból állott.

*) Lásd a függelékben III.

Miután Ipolyi akadályozva volt, Rómer pedig a romok állapotját már ugyis ismerte, csak Henszlmann és Arányi jöttek nov. 19-én Visegrádra, s három napig tartózkodtak nálam. Ezen idő alatt minden megvizsgáltatott, a „Modus procedendi“ megállapítottatott, s egy indokolt irománynak beadása a miniszterhez elhatároltatott.

Itt van helyén valamit mondanom a romok állapotjáról, melyben azokat Henszlmann és Arányi ex officio, én pedig mint „az ország önkénytes napszámosa“ ekkor találtuk.

A felső várban magasabb s alacsonyabb fölötté romlott falak, mélyek itt ott bedöléssel fenyegettek, omladékkal telt két vízmedence, egy a vár körül futó és sziklába vésett, de nagyobb részt szinte omladékkal telt árok, ez vala ugyszólván minden, a mi a vándor figyelmét némikép magára vonhatta. Nem lehetett már sem a vár legfölsőbb részébe vezető be-
menet, sem az udvarok, sem a helyiségek felosztása iránt többé eligazodni. Ölnyi magasságu omladék és vad növényzet egészen a fölismerhetlenségig eltorzíták a területet. Még ama márványtábla is, mely az 1493-ki koronaörökre vonatkozott (lásd 36. lapot) s melyet még 1852-ben én magam is, csak hogy nagyon meg-
rongálva láttam, valami 15 évvel ezelőtt leesett, vagy szándékosan leüttetett.

Valamivel jobb karban vala a külső, vagy a főbejáráskapu, mely valószínűleg Róbert Károly idejéből származik; és az ugynevezett Salamontorony, melyben 4 oldalfal még az eredeti magassággal bir. Hogy a dolgot néhány szóval kellő világosságba helyezzem, őszintén megvallom, hogy a visegrádi romok állapotja

most már olyan vala, miszerint sok bátorság kellett ahhoz, hogy azok megóvása — vagy éppen részbeni megújítása komolyan indítványoztassék a nélkül, hogy az ember nevetség tárgyává ne tegye magát. És mi azt mégis megtettük! A jövő majd megmutatja, vajjon jól cselekedtünk-e vagy nem. —

Hogy a megkezdett elbeszélés fonalát tovább fűzhessem, egy kissé vissza kell térnem az előbbiekre.

A legboszantóbb hiányok egyike az volt, hogy a Salamonitoronytól a romokhoz vezető régi út, noha nagy kerülőt tett, igen fáradságos volt, s nem nyújtott kellemes kilátást. Elhatároztam tehát magamban, hogy úgy az utazók, mint a kilátásban levő kormánymentő kálátok érdekében ezen a bajon is lehetőkép segíteni fogok. A dolog a körül forgott: a várór toronytól borzasztó meredek, sziklás és sűrűn benőtt hegyoldalon föl egészen a felső vár ormáig egy oly utat előállítani, a mely gyalogolók és lovasok által egyaránt járható legyen. Nehéz munka várt itt reám — kétszeresen nehéz, mivel még egy fillér sem volt kéznél e célra!

Legelőször is a visegrádi villatulajdonosokhoz fordultam, közöltem velök szándékomat, s megkértem őket, hogy „Pro bono communi“ egy kis pénzbeli áldozatot hozni ne terheltesse nek. Azután okt. elején személyesen fölkerestem Türr tábornokot, tudattam vele, hogy előlegesen is mit szándékozom a közjó érdekében tenni, és kértem őt, sziveskednék oda működni, hogy azon összeg, a mely annak idejében az ő indítványa folytán a visegrádi romok fölépítésére gyűjtetett, az új út készítésére adassék át. Türr tökéletesen egyet értett velem e tekintetben, s szokott szeretetreméltóságával megígérte, hogy gondoskodni

fog róla, miszerint a pénzt kezemhez szolgáltatassák ; csak azt kívánta, hogy kérelmemet írásban nyújtsam be, hogy azt a többi aláíró urakkal is közölhesse. Én tehát tervemet egy a tábornokhoz intézett és 1870 okt. 23-án kelt levélben *) bővebben kifejtettem, s a pénz már decz. elején kezeim között is volt. Minthogy azonban a visegrádi villatulajdonosok által megígért pénzbeli segítséget már előbb megkaptam, nov. és decemberben kedvező időjárás mellett elvégeztem a munka egy részét, azt a következő év tavaszi hónapjaiban folytattam, és május végén be is fejeztem.

Az általam 1871 jul. 15-én úgy külön lenyomatban, mint ujságok útján is közzétett számadási kimutatás szerint a rendelkezésem alá bocsátott összeg 491 frt. 13 kraj. tett; **) e mellett az uradalom részéről a helybeli erdészeti hivatal ingyen adta a padok és oszlopokhoz szükséges fát, s a község ugyanazt ingyen szállította el az erdőkből.

Az említett kimutatásban ugyancsak bővebben le van írva az ujonnan készített, s a kálváriahegyen át meghosszabbított út, a mely leírást az utazók helyesebb tájékozása végett ide is beigtatok:

*) Lásd a függelékben IV.

**) Ezen összeghez következő urak járultak : Türr István 100 frt. — Gróf Zichy Jenő 150 frt. — Lichtenstein Lajos 50 frt. — Bakody Tivadar 20 frt. — Mihálik János 20 frt. — Braun Lajos 20 frt. — Kanitz Mór 20 frt. — Kántz Lázár 12 frt. — Sujánszky Antal 12 frt. — Deák Farkas 10 frt. — Görgei István 10 frt. — Ágai Adolf 10 frt. — Káldor Antal 5 frt. 80 kr. — Bilkei Papp Mihály 5 frt. 80 kr. — Kármán Lajos 5 frt. — Maszák Húgo 5 frt. — Csernátoni Lajos 5 frt. — Pilisi József 5 frt. — Gelléri Szabó János 5 frt. — Méray Ferencz 5 frt. — Szontágh Ábrahám 5 frt. — Vadnay Károly 5 frt. — Kamatok a takarékpénztárból 5 frt. 53 kr. Összesen 491 frt. 13 kr.

„Ezen 420 ölnyi hosszú út kezdődik az alsó várnál, vagyis az ugy nevezett Salamontorony keleti kapujánál. Az út kezdetén egy mutató oszlop ily felirással: „Uj út a várromokhoz. Neuer Weg zu den Burgruinen. 1871.“ látható. Néhány lépésnyire pedig egy sziklába helyezett márványtáblán ez olvasható: „Üdvözlégy Vándor. Willkommen Bänderer. 1871. A közönség kényelmére egyesek költségén.“

Azután meredek hegyen, a hol eddig soha út nem létezett, sűrű erdei bokrok között, 25 csavarodás kivágásával a fellelgvár csúcsához húzódik a feljárás, legszebb kilátásoknál árnyékot vető fák alatt elhelyezett padokkal, s az idegent útba igazításra vonatkozó felírásokkal ellátva.

A fellelgvárból továbbá Zách Klára-kereszt felé a kálvárián át azon 680 ölnyi hosszú utat, melyet már a szerencsétlen Zách nemzetség rehabilitációjára célzott ünnepély alkalmából a helybeli községgel csináltattam, most szélesebbre és kényelmesebbre vágattam ki, azt akarván elérni, hogy ezen páratlan szép vidéken fekvő, s a történelem szempontjából oly fontos fejedelmi várromokhoz mind a két oldalról szolgáló feljárás a czélnak lehetőleg megfeleljen.“

A Visegrádra kiküldött régészeti bizottság még az 1870-ik év végén megtette jelentését az Akademia előtt, s egy decz. 5-én kelt e tárgyra vonatkozó terjedelmes előterjesztvényt nyújtott be a kultuszminiszteriumnak.

Lényeges dolgokban nincs eltérés a régészeti bizottság előterjesztvénye s az én második emlékiratom között, csupán csak a netalán fölépítendő Sala-

montorony mire használását illetőleg nem osztotta a bizottság véleményemet. Mert míg én a Salamontoronynak egy kis régészeti museummá való átalakítását javasoltam, emlékiratomban szóról szóra ezt írván: „Lenne pedig ezen Salamontoronyból keletkezendő épület legczélszerűbben régiségtárrá átalakítandó, a mely régiségtár, mint a pesti Nemzeti Museum fiókja, különösen azon tárgyak menhelyeül szolgálna, a melyek Nagy Lajos és Korvin Mátyás fényes korszakára vonatkoznak, és azért is „Korvin Mátyás régiségtárának“ nevezetét viselhetné.“ — addig az Ipolyi, Henszlmann, Rómer és Arányi urak által készített előterjesztvényben e tárgyra vonatkozólag a következő hely fordul elő: „Alsó várunk restaurációjára vagy adaptációjára nézve bátorkodunk ajánlani, hogy erre Felséges királyunk kéretnék meg, és pedig azon oknál fogva, mely szerint a vad a visegrádi rengeteg erdőkben jelenleg kiméltetvén, rövid idő múlva ott kitünő vadászat fog keletkezni, és vadászati kastélyül czélszerűebb és gyönyörűebb helyiséget alig képzelhetni a helyreállított visegrádi donjonnál (Salamontoronymál).“

1871 febr. 2-án meghalt báró Eötvös, a kinek a visegrádi várromok ügye igen sokat köszönhetett: azonban a már jól előrehaladt mű szerencsés lefolyása ezáltal semmi megakadást nem szenvedett. Miniszteri utóda, Dr. Pauler Tivadar, magáévá tette az addig történeteket, úgy hogy a magy. Akademiának máj. 20-án tartott ünnepélyes éviközgyűlésén ez intézet titkára, Arany János, hivatalosan jelenthette, hogy „az országos archaeologiai bizottság közbenjárásával — a visegrádi rom meg fog óvatni.“

Mivel az egész ügy Hegedűs miniszteri tanácsosnak mint előadónak kezeiben összpontosult, kértem őt, hogy annyival inkább is jöjjön ki Visegrádra, mivel ama kérdést is, hogy a várőr lakása hol állítás-sék helyre, legjobban lehetne a hely színén, az ő jelenlétében eldönteni. Máj. 25-én a nevezett miniszteri tanácsos, s vele együtt Henszlmann, Rómer és Arányi régészek is kijöttek Visegrádra; a teendők fölött ekkor végleges határozat hozatott s a várőr lakásául a Salamontorony megett fekvő bástyakapu megújítandó része jelöltetett ki. Hegedűs egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy a többször említett célra az 1871-ik évben 6000 frt. áll rendelkezésre, s hogy a munkákat bármikor el lehet kezdeni. Nem sokára ezután Dr. Henszlmann Imre, akadémiai tag s országgyűlési képviselő bizatott meg a kultuszminiszterium részéről az ásatások vezetésével, és melléje egy mérnök rendeltetett mint technikai vezető; mire „Post tot discrimina rerum“ júl. 10-én ténylegesen megkezdettek a munkálatok. Az nap csaknem fölkiálték a bibliai Simeonnal: „Nunc dimittis servum Tuum Domine, in pace!“ mert láttam, hogy régóta ápoltságaim egyike eszményért (Ideal) lelkesülő férfiak közreműködése következtében valósulásnak indult!

Aug. 12-én Pauler miniszter, Hegedűs és Szalay tanácsosakkal együtt meglátogatott bennünket, hogy a munkálatok folyását megtekintse. Az urak elismerőleg nyilatkoztak az addig történetekről, s ki-látásba helyezték, hogy a következő 1872-ik évben az országpénztárából ugyan e célra nagyobb összeg-ről fognak gondoskodni.

Az ásatások, naponként általán véve 100 munkással, szakadatlanul folytak szept. elejéig; ekkor abban kellett hagyni a munkát, mivel az 1871-ik évre utalványozott összeg — a várór lakásának helyreállítását bele számítva — egészen elfogyott.

Szept. 24-én Henszlmann intézkedése folytán Pestről egy külön- gőzös jött k' számos vendéggel Visegrádra. A kirándulásban országgyűlési képviselők, természettudósok, tanárok, írók, mérnökök, művészek és műbarátok vettek részt. Ez alkalommal a kultuszminiszterium államtitkára, Taná r k y G e d e o n, ismételve kijelentette, hogy a kormány ezen- tül is készségesen fogja beszerezni a megkívántató költséget a megkezdett munkálatok folytatására.

Azon régészeti nyereményekről, a mik e pillan- natig, a melyben ezen sorokat írom (márcz. végén) napfényre kerültek, bajos körölményesebben érte- kezni, mivel még semmi sincs befejezve, s minden csak levő félben van. Annyit azonban már most is állíthatni, hogy az ásatások által igen érdekes tárgyak jutottak felszínre. A sok faragott s ékitményekkel ellátott köről, két köből faragott s Róbert Károly és Mátyás idejéből származó címerről, két kiásott ka- pubejárásról s más sok kisebb, de mégis érdekes tár- gyakról nemis szólva, csak azon vizmedencze alaku, belőlről négyszeg-kövekkel kirakott szikla üreget em- lítem, a mely a koronateremben a padló alatt van, s a melyben egyéb kincsekkel együtt valószínűleg a korona is őriztetett. Hogy mily régóta lehetett ez betemetve, abból is következtethetjük, mivel Bel Mátyás, a ki 1737-ben írta le e romokat, ezen üre-

get nemis említi, miből kitetszik, hogy már akkor sem volt látható.

Miután a munkák 1871-ben megszüntettek, a kultuszminiszterium főadata volt, a célnak megfelelő összegről továbbra is gondoskodni. Ezért az 1872-ik évre szóló költségvetésbe 15000 forintot vett fel a visegrádi romok megóvására. Azonban midőn a dolog a pénzügyi bizottságban tárgyalásra került, a képviselő urak más véleményen voltak, s az összes ülésnek 10000 frt. törlésével csupán 5000-et ajánlottak megszavazásra. Henszlmannak mint országgyűlési képviselőnek jutott osztályrészül ama szép föladat, hogy ennek megváltoztatását a miniszteri előterjesztés előnyire keresztül vigye. És ő nagy ügyességgel felelt meg régészeti kötelezettségének. Mert midőn a jan. 15-ki országos ülésben a tárgy szőnyegre került, Henszlmann, az országban amugy is népszerű visegrádi romok ügyében egy hosszú, jól kiszámított beszédet tartott, a melynek senki se mondott ellent; és így a miniszterium által kért 15000 frt. ama régi elv értelmében: „Qui tacet, consentire videtur“ e g y h a n g u l a g helyben hagyatott.

És ezzel elbeszélésem végéhez jutottam. Mielőtt azonban letenném a tollat, legyen szabad a régészet s a ragyogó történeti emlékek érdekében ama hű óhajtasomat kifejeznem: vajha a miniszterium még többször s nagyobb összegeket is kérne az országgyűléstől a visegrádi romok megóvására s megújítására; az országgyűlés pedig mind annyiszor ép oly hazafias-sággal és tiszteletre méltó bőkezűséggel szavazná meg a kérendő összegeket, mint az 1872 jan. 15-én történt. — Ad multos annos!

Figyelmeztetésül.

Minthogy soha eszem ágában sem volt, hogy állításaimat mint egyedül helyeseket tekintsem; minthogy ép ellenkezőleg vita alá eshető tárgyakról minden, alapos okokkal támogatott, ellennézetet tisztelek: ide csatolom az előttem ismeretes azon munkák jegyzékét, a melyekben Visegrád a legrégibb időktől kezdve a legujabbig le van írva, vagy a melyekben legalább e helyre vonatkozó jegyzetek találhatók.

Ezen leírások némelyikében itt ott — különösen a mi Visegrád eredetét és Róbert Károly idejét illeti, olyan vélemények is fordulnak elő, a melyek a jelen iratban fölállított nézetektől hol mellékesen, hol lényegesen eltérnek; de ezeket azért nem idéztem és czáfolgattam helyről helyre, mivel minden különös ok nélkül senkivel sem akarok vitatkozni; az „In dubiis libertas“ elv szerint tartsa meg miattam mindenki a maga véleményét, még ha — nézetem szerint — téves is az. — „Habeat sibi!“

Azon olvasó pedig, a ki az „Audiatur et altera pars“ elvnél fogva azt hiszi, hogy az eltérő nézeteket is tekintetbe kell venie: legyen szíves az alább közlött, vagy bár mely más előttem ismeretlen s Visegrádról szóló iratokat felütni, az azokban talált állításokat az enyéimmal egybevetni, és azután „Sine studio et ira,“ minden elfogultság nélkül önálloan itélni.

Korszerinti jegyzéke

oly régibb és újabb munkáknak,

a melyekben Visegrád felül olvashatni.

Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum decades auctae per Joannem Sambucum. Francofurti. 1581. Pag. 24. et 319.

Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen der Stätt und Bestungen so in Ober und Under Ungern mit dem Türcken von Anno 1395. Durch Hieronymum Ortelium Augustanum. Nürnberg. 1604. Seite 286. (Mit Kupferstich.)

Beschreibung des Königreichs Ungarn. Von Martin Zeiler. Ulm. 1660. Seite 303.

Ungarisches Städtbüchlein. Von J. M. L. Nürnberg. 1684. Seite 151.

Richtige Beschreibung des Königreichs Hungarn. Von Georg Krefwiz. Frankfurt und Nürnberg. 1685. Seite 904. (Mit Kupferstich.)

Christlich- und Türkischer Städt- und Geschichtsspiegel. Von Johann Wagner. Augspurg. 1687. Seite 37.

Schatzkammer ausländischer Raritäten und Geschichten. Von Everhardo Gvernero Happelio. Hamburg. 1688. Seite 113. (Mit Kupferstich.)

Historiae polonicae libri XII. Scripsit Joannes Dlugoss. Lipsiae. 1711. Liber IX. pag. 1003.

Celebriorum Hungariae urbium et oppidorum topographia. Pars secunda. Tirnaviae. 1702. Edit. in 4° pag. 44. *)

Adparatus ad historiam Hungariae. Scripsit Mathias Bel. Posonii. 1735. Pag. 11.

Notitia Hungariae novae historico-geographica. Elaboravit Mathias Bel. Viennae. 1737. Tom. III. pag. 470. (Cum pictura lineari.)

Topographia magni regni Hungariae. A Michaele Bonbardi. Viennae. 1750. Pag. 230.

Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini. A Joan. Georg. Schwandtner (II. Joannis de Thwrócz. Chronica Hungarorum.) Tirnaviae. 1765. Par. I. pag. 261.

Geographisch-historisches Lexikon von Ungarn. Von Johann Korabinský. Preßburg. 1786. Seite 835.

Historia critica regum Hungariae. A Stephano Katona. Budae. 1788. Tom. I. ord. VIII. pag. 629.

Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros. Edidit Mart. Georg. Kovachich. Budae. 1798. Pag. 268.

Sammlung kleiner noch ungedruckten Stücke. Von Mart. Georg Kovachich. (I. Heinrichs

*) E helyrajznak, Katona szerint (Hist. crit. regum Hung. Budae. 1806. Tom. 19. ord. 38. pag. 893.) Timon Samu a szerzője; tehát azon disztichon is:

„*Inspice natales Visegradi, et funera; dices:
Destruxisse homines, sed posuisse Deos!*“

a mely ott olvasható, neki tulajdonítandó.

von Muglen. Chronik der Hunnen.) Ofen. 1805. Band I. Seite 90.

Geschichte des Ungarischen Reichs. Von Johann Engel. Wien. 1813. Theil. II. Seite 23.

Tudományos Gyűjtemény. Pest. 1817. XI. köt. 89. lap.

Ugyanaz. 1818. XII. köt. 26. lap.

Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Von Hornmayer und Mednyánszky. Wien. 1821. II. Jahrg. Seite 123. (Mit Kupferstich.)

Geschichte der Magyaren. Von Johann Grafen Mailáth. Wien. 1828. Band II. Seite 30.

Codex diplomaticus Hungariae. A Georgio Fejér. Budae. 1829—1844.

Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin. Leipzig. 1846. Seite 19.

Die untere Donau. Von Adalbert Müller. Regensburg. 1846. Seite 53.

Album von Bisegrad. Von J. B. Häufler. Pest. (1847?) (Mit 10 Lithografien.)

Magyarország geográfiai szótára. Kiadta Fényes Elek. Pest. 1851. IV. köt. 305. lap.

Die Donau von ihrem Ursprunge bis Pest. Von J. G. Kohl. Triest. 1854. Seite 252. (Mit Stahlstich.)

Monasteriologia regni Hungariae. Scripsit Maurus Czínár. Pestini. 1858. Tom. I. pag. 204.

Concordia. Slovanský Letopis. Vydali J. Viktorin a J. Palárik. Budín. 1858. Strana 173. (S drevorezmi.)

Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia. Ab Augustino Theiner. Romae. 1859. Tom. I. pag. 252.

Érdekes bünesetek. Hegedűs Lajostól. Pest. 1872. 1. lap.

Magyarország történelme. Irta Horváth Mihály. Pest. 1860—63.

Magyar Sion. Knauz Nándortól. Esztergom. 1863. I. köt. 785. lap.

Zách Felicián. Tragoedia. Irta Bajza Jenő. Pest. 1864.

Jonáša Záborského básne dramatické. Vydal Josef Viktorin. V Pešti. 1865. Strana 221.

Századok. Thaly Kálmántól. Pest. 1868. II. évfoly. 395. lap.

Rede, welche bei der Einweihung des Klara-Kreuzes gehalten wurde durch Josef Viktorin. Ofen. 1869.

Magyarország helyrajzi története. Irta Rupp Jakab. Pest. 1870. I. köt. 41. lap.

Über Land und Meer. Stuttgart. 1872. XIV. Jahrg. I. Band. Nr. 14. (Mit Holzschnitt.)

Archaeologiai közlemények. Rómer Flóristól. Pest. IX. köt. I. füz. 1. lap. (Fametszett.)

Heinrichs von Muglen

Chronik der Hunnen.

Muglen Henrik élt 1360-ik év körül; ily formán őt a Zách-féle eseménytől csak 30 év választja el. Megérdemli tehát, hogy az ő erre vonatkozó elbeszélése, a melyet ezen eset előadásában minden későbbi független történész követ, e helyütt is egész eredetiségében közöltessék.

(*Lásd Kovachich fönt idézett munkáját: „Sammlung kleiner noch ungedruckten Stücke“ usw.*)

Kap. LXX.

Wie der ritter Vilzian den kunig vnd die kunigin vnd des kuniges sun wolt verderbt han.

Do nu frid vnd genad in vngerlant waz worden do sant der teuffel sein samen in eins ritters herz der hiess Vilzian vnd waz aus dem geslecht Zaach derselb ritter kom fur den kunig an eim tag vnd het ym vorgesetzt daz er den kunig vnd die kunigin vnd dez sune tzwen Loys vnd Andream toten wolt derselb ritter Vilzian waz ee gewesen pey her Mathes von trensche vnd (*von dem kumen zu dem kunige vnd*) was weyses rates vnd der kunig het yn lieb, derselb Vilzian do der kunigin pruder der kunig von polan Kasmer genannt sein tochter ym beslossen hett mit der kunigin

willen ging für den kunig dō er sass ob seinem tisch vnd tzoß daz swert aus vnd wunte den kunig vnd (*slug*) der kunigin vir vinger ab vnd wolt vertilgt haben den kuniglichen samen, dō stund Joannes Alexander sun der waz des kunigs hoffirer vor dem tisch vnd stach den ritter Vilzian tzu tōde dō sant man sein haubt gen ouen vnd hent vnd fuß in ander stet dō floß sein sun mit seinem knecht an daz gepirg dō ving man sie vnd liess sie slaipfen Donach liess der kunig hern Vilzians tochter ein schone mait aus dem sal furen vnd liess ir mund vnd nosen absneiden vnd liess ir acht vinger abhawen auss den henden also furt man die junckfrawen durch die stat vnd twang sie daz sie must schreien vnd ruffen also wil man allen tuen die dō prechen an dem kunig Die ander eldist tochter hern Vilzians die waz zu ee gegeben einem edeln der hiess Oopoy vnd waz sein weib ietzund die liess der kunig enthaubten vnd liess iren man sterben in dem gevengnuß vnd ander vil darnach hiess die kunigin Vilzians geslecht toten an das virde glid.

F ü g g e l é k.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

I.

Z á c s K l á r a .

(Énekli egy hegedős a XIV. században.)

Arany Jánostól. *)

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra:
Fehér rózsá, piros rózsá . . .
Szőke leány, barna.

„Királyasszony, néném,
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, piros rózsát
Haj, beh szeretném én!

Beteg vagyok érte,
Szivdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!”

„Jaj! öcsém, Kázmér,
Azt nem adom százér’ —
Menj! haragszom . . . nem szégyelled? . . .
Félek, bizony gyász ér!

*) Ezen költemény a szerző tudtával munkáiból szóról szóra vétetett át.

Sietős az útam
Reggeli templomra;
Ha beteg vagy, hát fekügy' le
Bársony pamlagomra." —

Megyen a királyné,
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne — nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját hon feledé;
Ki megyen elhozni?

"Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lyányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon."

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja.

Vissza se' megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

„Hej, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúl az ölemre,
Mondd meg, édes lányom.“

„Jaj, atyám! nem — nem —
Jaj, hova kell lennem!
Hadd ölelem lábad porát —
Taposs agyon engem! . . .“

Harangoznak délre
Udvari ebédre:
Akkor mene Feliczián
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuálló
Kardja volt kezébe’.

„Életed a lányért
Erzsébet királyné!“
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

„Gyermekekért gyermek:
Lajos, Endre halj meg!“
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

„Hamar a gazembert . . .
Fiaim — Cselényi! . . .“
Ott levágák Felicziánt
A király cselédi. —

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?“

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát;

A más kettőért
Veje, lánya végét;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét!”

*

*

*

Rosz időket érünk,
Rosz csillagok járnak:
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! —

II.

Emlékirat

b. Eötvös Józsefhez.

Nagyméltóságu Vallás és Közoktatásminiszter Ur!

Nincsen hazánkban művelt ember, a ki nem tudná, mi volt valaha Visegrád az ország minden lakosainak. Az idők viszontagsága folytán azonban romba dőlt Nagy Lajos és Korvin Mátyás fejedelmi vára, pusztá falak emelik a magaslatban két ezer éves csúcsait az ég felé, elpusztítva az ország klasszikus földje! Más művelt nemzeteknél a régiség ily nagyszerű maradványainak fentartására sok gond és költség fordítottatik: nálunk — sajnos — e tekintetben mostanáig alig történt valami: Visegrád érdekében pedig az ország részéről nem történt semmi! És mégis, ha tekintetbe vesszük, hogy ezen fejedelmi várromok az ország dunamentének legbájosabb vidékén a fővároshoz közel fekszenek, a hová évenként számtalan honi s külföldi kegyeletes vándor magasbb ihleléstől áthatva zarándokol — ha mondom ezt tekintetbe vesszük, akkor azon gondatlanság — hogy keményebb kifejezéssel ne éljek — majdnem megbocsáthatlan vandalizmusnak nevezhető. —

Nagyméltóságu Ur! A mit az előbbeni nemzetellenes kormányrendszerek kezelői elmulasztottak: azt a mostani nemzeti kormánynak e téren is pótolni kötelessége. Azért én, a ki mindent, a mi plebániám területén találtatik, figyelemmel kísérni szoktam, egész bizodalommal bátorkodom Nagyméltóságodhoz, mint a Magas kormány tagjához alázatosan folyamodni: méltóztassék hathatós befolyásánál fogva intézkedni, hogy mielőbb egy szakértő mérnök Visegrádra kiküldessék, a ki az itteni romok állapotját megvizsgálván, azoknak végpusztulástól óvó módnak végrehajtására, a még javíthatónak kijavítására, s a romokba vezető utak rendezésére tervet készítsen, mely szerint — az ország pénztárából néhány ezer forint e szép célra utalványoztatván — a munkához ha lehetséges még ez év folytán hozzá fogni lehessen.

Az ügy fontosságát Nagyméltóságodnak nemcsak mint kormány tagjának, hanem mint a magyar nemzet egyik legkitünőbb írójának is Magas figyelmébe ajánlván, legmélyebb tisztelettel maradok Visegrádon, 1870. márcz. 20-án. Nagyméltóságodnak alázatos szolgája, Viktorin József, visegrádi plebános.

III.

Második emlékirat

b. Eötvös Józsefhez.

Nagyméltóságu Vallás és Közoktatásminiszter Ur!

A visegrádi várromok ügyében folyó év márcz. 20-án Nagyméltóságodhoz intézett alázatos folyamodványom eddig nem azon sikert idézte elő, melyet, véleményem szerint, a tárgy fontossága megkíván. Ugyanis Nagyméltóságod határozata folytán a tárgy pénzügyminiszteriumhoz tétetett át, a honnan az ó-budai koronai uradalom igazgatósága azon utasítást kapta: hogy a visegrádi várromok fentartására nézve az uradalom pénztárából fordítandó valamely összegnek kiadhatása iránt javaslatát adja be. Ezen meghagyás következtében az említett uradalom mérnöke — a mint hallom — a várromokat megnézte, s így annak majd beadandó véleményezése a tárgy végleges eldöntésére befolyással lehetne.

Nagyméltóságu Ur! Méltóztassék kegyesen megengedni, ha nézetemet nyíltan kimondom, hogy ez nem látszik azon utnak, mely legrövidebben az óhajtott célhoz vezethetne.

Először ugyanis ezen várromoknak végpusztulástól megakadályoztatása és oly karba való helyezte-

tése, a mint azt történelmi fontosságuk egy művelt nemzetől megkívánja: o r s z á g o s ügy, következőleg ahhoz szükségrendő költségek nem egyes uradalom — habár ez koronai uradalom is — hanem az ország pénztárából lennének fedezendőek.

Másodszor a szükséglett munkálatok szabályszerű felvételére egy s z a k é r t ő k b ől álló bizottság a hely színére lenne kiküldendő, a mely javaslatát, illetőleg részletekben kidolgozott tervét egyenesen Nagyméltóságodhoz beadván, ily dolgotat további intézkedések alapjául szolgálna.

Ezen két alapelvet, hogy t. i. a tárgy o r s z á g o s n a k tekintessék, és hogy s z a k é r t ő k az ügyre vonatkozó nézeteiket ismerni első sorban kívánatos, szem előtt tartva: addig is, míg ez utóbbi megtörténik, csekély felfogásom szerint részletesben a tárgyhoz hozzá szólni bátor vagyok, mely felszólalás talán valamint Nagyméltóságodnak, úgy azon kiküldendő bizottságnak némi előleges tájékozásul szolgálhatna.

Midőn a visegrádi várromok fentartására vonatkozó teendőkről van szó, meg kell különböztetni azokat, a melyek o k v e t l e n ü l s z ü k s é g e s e k, azoktól, a melyek csak ó h a j t a n d ó k. Az első sorozatuakhoz tartoznak:

1. A főfalak rongált helyeken, hogy végképen össze ne dőljenek, czélszerű aláfalasztatása, nem különben nagy repedések kijavítása, vagy vaskapcsokkal további terjedések akadályoztatása. Ezen munkálatok valamint a fellegvárban, úgy a romok alsó részeiben, azaz a Salamontornyon és hozzá tartozó bástyakapuk maradványain eszközözlendők;

2. A fellegvárban létező két vízmedenczének kitisztítása, kijavitása, korlátokkal és könnyű fafedéllel való ellátása;

3. Valamint a felső ugy az alsó romokban több ölnyi magasságu törmeléknek eltávolítása. Erre különös súlyt fektetni kell. Mert azon temérek törmelékben valószínűleg sok érdekes maradványok még lelhetők, magok a várromok pedig, nevezetesen a fellegvár romjainak alsó falai, az egykori várba való bejárás, annak bástyázatai, tornyok alapjai, sat. egészen más alakban jövendének napfényre, mint most láthatók, midőn nagyobb részt magas törmelékkal épen az épületnek érdekes részei egészen elboritvák. Igaz, hogy ez kicsiben Pompeji- és Herkulanum-féle ásatások lesznek, és azoknak czélszerű keresztülvitelének költsége több ezer forintra fog rúgni: de következményei is fontosak, érdekesek leendenek;

4. Valamint a fellegvárban magában minden helyiségnek rendes tisztán tartása, a be- és kijárások rendezése, veszélyesbb helyek korlátokkali ellátása: ugy nevezetesen a Salamontorony keleti tájékán egy új, kényelmes útnak, mely a fellegvárba vezetne, kihasítása szükségeltetik. Az eddigi feljárások részint meredekségök, részint távolságuk miatt czéloknak nem felelnek meg;

5. Egy állandó őr kivántatik, a ki minden ide tartozóra rendesen ügyeljen, a feljárásokat jó karban, tisztán tartsa, a turistákat, ha kívánják, csekély díj mellett a várba vezesse, sat.

A mi azon második sorozatba tartozó teendőket illeti, a melyek nem szükségesek ugyan, de

történelmi fontosság és nemzeti illendőség szempontjából óhajtanók, ezen kettőre vonatkoznak:

1. A Salamontoronynak régi alakbani kiépítése. Ha az ország pénztárából Vajda-Hunyad várának felépítésére több száz ezer forint utalványoztatott, és ezen rendkívüli kiadást minden józan gondolkodó művelt ember helyesli: legnagyobb valószínűséggel állíthatni, hogy az országgyűlés Vajda-Hunyad váránál sokkal érdekesebb Salamontoronynak kiépítésére aránylagos összeget fogná megszavazni. Hogy pedig ezen tervezett építés semmi rendkívüli nehézségekkel, sem pedig valami nagy kiadásokkal összekötve nem lenne: arról kezeskedik e tekintetben egészen illetékes építésznek, Schultz Ferencznek nyilatkozata, a ki, midőn őt Rómer Flóris társaságában a szóban levő romok megvizsgálására megkértem, a Salamontoronynak kiépítését szinte nagyon óhajtanónak és arra való költséget legfeljebb 50—60 ezer forintra felrúgónak mondá.

Lenne pedig, véleményem szerint, ezen Salamontoronyból keletkezendő épület legczélszerűbben régiségtárrá átalakítandó, a mely régiségtár, mint a pesti Nemzeti Museum fiókja, különösen azon tárgyak menhelyeül szolgálna, a melyek Nagy Lajos és Korvin Mátyás fényes korszakára vonatkoznak, és azért is „Korvin Mátyás régiségtárának” nevezetét viselhetné.

Nagyméltóságu Ur! Ezen tárgy higgadt megfontolást kíván, és semmi kétség benne, hogy kivitele nemcsak Visegrád környékére, de az ország, külö-

nösen a főváros lakosaira is sok tekintetben üdvös befolyással birna ;

2. Egy óriási árboczfa megfelelő nagyságu nemzeti lobogóval a romok legmagasabb csúcsán vagy a kiépitendő Salamontoronyon gyönyörűen venné ki magát. A lobogó országos ünnepek alkalmával, a fejedelem Visegrád alatt utaztakor, és a budapesti vendégeknek Visegrádra való történni szokott tömegesbb kirándulásakor rendesen felhuzatnék, hogy hirdesse ezen klasszikus földön és hatalmas dunamentének bájos tájékán is, miképen a költő szavai szerint :

Él magyar, áll — nem csak Buda, de Visegrád is még !

Ezekén kívül volna ugyan még más is, nevezetesen :

1. Visegrádi Lepencz nevű gyönyörű fekvésű völgy bejárásánál egy vadászati kastélynak a fejedelem számára felállítása ; és

2. A Salamontorony éjszak-keleti táján fekvő Zsibrik nevezetű s nagy kiterjedésű dombon egy nagy-szerű, monumentális Nemzeti Valhallának felépítése. Ez utóbbi gondolat nem új. Tudva van, miképen már 1843. gróf Széchenyi István „Üdvlelde“ czím alatt egy röpiratot bocsátott ki, a melyben egy nemzeti temető felállításáról, s annak a budai hegyekbe leendő elhelyezéséről értekezik. Sem Széchenyi tervezete, sem azt megközelítő más ilyféle gondolat eddig nem valósult. Talán majd azon országos bizottmány, mely az ezer éves honalapítási magyar nemzeti ünnepély rendezéséről tanácskozandik, Széchenyi István által tervezett „Üdvleldére“, vagy pedig más művelt népek példáját követve, magyar Nemzeti Valhalla fel-

állítására visszatérend. E két tárgyat azonban én nem indokolni, hanem csak távolról megpendíteni akartam, nehogy oly dolgokhoz hozzá szólani látszassam, melyek szerény állásommal semmi összeköttetésben nincsenek.

Nagyméltóságu Miniszter Ur! Midőn a visegrádi fejedelmi várromok további fentartására czélzó teen-dőket ismételve s hathatós Magas figyelmébe s párt-fogásába ajánlani bátor vagyok, legmélyebb tisztelettel maradok V i s e g r á d o n , 1870. jul. 15-én. Nagyméltóságodnak alázatos szolgája, V i k t o r i n J ó s e f, visegrádi plebános.

IV.
Levél
Türr Istvánhoz.

Tábornok Ur!

Midőn a nyár folytán „Baranya“ nevű gőzösön több magyar hazafiak részéről Visegrád felé történt kirándulásakor Tábornok Ur azon korszerű indítványt tenni méltóztatott, hogy a visegrádi történelmi fontosságú fejedelmi várromok fentartása érdekében kegyadományok gyűjtessenek; és midőn azon lelkes felszólalás következtében csakugyan mindjárt nevezetesebb összeg részint letétetett, részint iratott alá: akkor én, mint a helység papja, a ki már azelőtt ugyan azon ügyben a kormánynál, nevezetesen báró Eötvös miniszternél lépéseket tettem, bátorkodtam Tábornok Urat mély tisztelettel személyesen megkérni, hogy minekutána biztos kilátás van, miszerint az ország részéről e tekintetben szükséges lépések történni fognak, méltóztatnék Tábornok Ur oda hatni, hogy azon „Baranya“ gőzösön összegyűjtött s aláírt pénzt más valamely célra, például Korvin Mátyás tiszteletére a visegrádi romok alatt egy szerény emlék felállítására fordítani lehessen. Most azonban több hónapok elmultával látván, hogy a tervezett emlék felállítása némely akadályok miatt ki nem vihető: sokkal egyszerűbb s praktikusabb tervszel — a jó ügyet szem előtt tartva — Tábornok Urhoz és azon

többi urakhoz, a kik hazafias buzgalmuknál fogva az összeghez járulni méltóztattak, folyamodni s szerény óhajtasomat e sorok által kifejezni bátorkodom.

Semmi kétség benne, hogy azon lépések után, melyek részint egyesek, részint későbbben a Magyar Akademia által a visegrádi várromok ügyében a magyar kormánynál tétettek, a tárgy tekintetbe vétetni, s valószínűleg nagyobb, országhoz méltó pénzösszeg azon romok fentartására országgyűlésileg fog utalványoztatni. Azonban az ilyen fontos ügy végleges eldöntése s valóságos foganatosítása hosszabb időt, talán egy vagy több évet is megkíván; a visegrádi várromoknál pedig vannak tárgyak, a melyeket még e tél folytán, mindenesetre jövő tavaszig keresztül vinni kellene. Az ilyen, tekintve a nemzeti illendőség szempontját, nagyon szükséges munkálatok leginkább következőkben pontosulnak:

1. A Salamontoronynak keleti oldalán egy új, kényelmes s minden tekintetben czélszerű a várromokhoz vezető feljárásnak kihasítása s rendezése. Az eddigi azon tájékon létező feljárás nyomorult s legkisebb kényelemmel sem bír;

2. Az ugynevezett egykori koronateremnek, mely a romoknak legérdekesebb helyét képezi, kitisztítása, és a felesleges törmelék eltávolítása után annak czélszerű egyenesítése;

3. Azon útnak, a mely kálvárián át a helység oldaláról a romokhoz vezet, és melyet én a helység lakosaival csináltattam, szélesebbre való kihasítása, hogy a kényelemnek mindinkább megfeleljen, mivel ez a főút oly kilátással bír, melynek párja aligha országunkban található

4. Oly helyeken, a hol azt a szükség magával hozza, csinos faoszlopoknak felállítása, s azoknak megfelelő felírásokkal való ellátása, hogy a közönség, nevezetesen a számtalan turista magát fel- és alájárásban tájékozthassa.

Ezen munkálatok kivitele, a mint mondám, okvetlenül szükséges, s melyeket 300—400 forinttal, jó elosztás s gazdálkodás mellett, kivált most őszi s téli időben, midőn a napszám olcsóbb, helyrehozni lehetne.

Ha tehát Tábornok Ur bennem, a ki a visegrádi romok érdekében már eleget fáradoztam, s tulajdon zsebemből eleget költöttem, bizodalmat helyezni jónak talál: akkor kérném, méltóztassék az érintett összegűjtött pénzt nekem kézbesíteni; és én lekötelezem magamat nevezett munkálatokat, s ha telik még többet is keresztül vinni, s minden reám bizott pénzről valamint az adakozó urak, úgy lapok útján a közönség előtt is pontos számolást letenni.

A munkák befejeztével a közönségnek tudtul adatnék, hogy ez és amaz a nevezett összegből fedeztetett, a kormányra pedig ez által is kívánatos erkölcsi nyomás gyakoroltatnék, hogy mennél hamarább s nagyobb mérvben a visegrádi romokról gondoskodják, nehogy buzgó egyes hazafiak által túlszárnyaltassék. Kérésemet Tábornok Ur s a többi adakozó urak hazafias figyelmökbe ajánlván, kitünő tisztelettel maradok Visegrádon, 1870 okt. 23-án. Tábornok Urnak alázatos szolgája, Viktorin József, visegrádi plebános.

Igazitások.

Lap	sor	áll	olvasd
8.	13. felülről:	a tartományokra	e tartományokra
22.	17. „	egyébb	egyéb
44.	14. „	Staremborg	Stahremberg

E könyv szerzőjétől következő munkák is jelen-
tegg meg:

CONCORDIA. Slovanský Letopis. V Budíne, 1858.

LIPA. Národní Zábavník. Ročník I. V Budíne, 1860.

LIPA. Ročník II. V Pešti, 1862. 2 zl. — kr.

LIPA. Ročník III. V Pešti, 1864. 2 zl. — kr.

JÁNA HOLLÉHO SPISY BÁSNICKÉ. Tretie vyda-
nie. V Pešti, 1863. 3 zl. 40 kr

JONÁŠA ZÁBORSKÉHO BÁSNE DRAMATICKÉ
V Pešti, 1865. 1 zl 80 kr.

JONÁŠA ZÁBORSKÉHO BÁJKY SLOVENSKÉ.
Tretie vydanie. V. Pešti, 1866. 48 kr.

JONÁŠA ZÁBORSKÉHO LŽEDIMITRIJADY. V
Pešť-Budíne, 1866. 2 zl. 40 kr.

TOMÁŠA KEMPENSKÉHO O NASLEDOVANI
KRISTA. V. Pešť-Budíne, 1867. 1 zl. 20 kr.

Grammatik der slowakischen Sprache. Zum Schul-
und Selbstunterrichte bearbeitet. Dritte Auflage. Pest, 1865.
Verlag von Wilhelm Lauffer. 1 fl. 50 fr.

Visegrad einst und jetzt. Geschichte und Beschreibung
der ehemaligen Königsburg und Residenzstadt mit besonderer
Rücksicht auf die Erhaltung der Burgruinen. Pest, 1872.
Kommission des Gustav Bickel. 70 fr.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár